

Ensam och utsatt

**Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor
med utländsk bakgrund**

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN 978-91-7555-135-7
Artikelnummer 2014-1-7

Publicerad www.socialstyrelsen.se, januari 2013

Förord

Våld i nära relationer är ett sammansatt och mångfasetterat problem. Förutom att det är ett folkhälsoproblem innebär det också stort lidande för den som blir utsatt. Detta ställer krav på att personalen som kommer i kontakt med våldsutsatta kvinnor har tillräcklig kunskap inom området.

Socialstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att verka för att förbättra kompetens och vidareutbildning för personal inom såväl socialtjänst som hälso- och sjukvård som möter våldsutsatta kvinnor (regleringsbrev S2010/9147/SK).

Det här utbildningsmaterialet är en del av detta uppdrag och är avsett att vara ett stöd i kompetenshöjning för personal inom socialtjänst och hälso- och sjukvård. Det kan användas av chefer som planerar utbildning och kompetenshöjning, av utbildningsledare som genomför utbildningar och av personal i lärandet som en del av lärandet på arbetsplatsen.

Utbildningsmaterialet har författats av Olga Gislén. Projektledare har varit Kerstin Nordstrand, Lina Leander har varit huvudansvarig för en kartläggning av interventioner samt risk- och skyddsfaktorer vid våld mot äktenskapsinvandrade eller papperslösa kvinnor och Shriti Radia har gjort den juridiska granskningen. Samtliga nämnda vid Socialstyrelsen.

Håkan Thorsén, docent vid Örebro universitet, har bidragit till avsnittet om ett etiskt perspektiv. Under arbetets gång har även andra personer både inom och utanför Socialstyrelsen bidragit och lämnat värdefulla synpunkter.

Lars-Erik Holm
Generaldirektör

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	7
Inledning.....	9
Särskild utsatthet	10
Begrepp	11
Våld – ett mångfasetterat begrepp.....	12
Om utbildningsmaterialet	14
De våldsutsatta kvinnorna	17
Våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund, vilka är de?	17
Omfattning av våldet.....	18
Försvårande omständigheter	20
Etnisk diskriminering	21
Förövare	22
Att diskutera.....	22
Kvinnornas situation.....	23
Araya	23
Värden som kränks.....	24
Våld och makt	24
Etiska perspektiv.....	25
Att diskutera.....	26
En utsatt situation.....	26
Kvinnor med tidsbegränsat uppehållstillstånd.....	27
Att ta sig ur en våldsamt tillvaro	29
Stöd till våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund	31
Att diskutera.....	32
Att uppmärksamma och möta kvinnorna.....	33
Respekt och förståelse	33
Hur upptäcka och fråga om våld och utsatthet?.....	36
Att diskutera.....	39
Samhällets ansvar.....	40
Några gemensamma utgångspunkter.....	40
Socialtjänstens ansvar	41
Hälsa- och sjukvårdens ansvar.....	50
Samverkan inom och mellan myndigheter och andra aktörer	52
Anmälningsskyldighet om barn som far illa.....	52

Referenser	54
Offentliga publikationer.....	57
Aktuella lagar och förordningar.....	59

Sammanfattning

Flera svenska studier har visat att kvinnor med utländsk bakgrund utsätts för våld i större omfattning än kvinnor som har minst en förälder som är född i Sverige. Detta kan bero på att dessa kvinnor oftare har lägre utbildning, befinner sig i en utsatt ekonomisk situation och oftare är isolerade vilket är riskfaktorer för att utsättas för våld.

Det finns även andra faktorer som gör att kvinnor med utländsk bakgrund kan vara särskilt utsatta och sårbara. Det kan handla om språksvårigheter, okunskap om de rättigheter de har på grund av dålig kännedom om det svenska samhället, starkt beroende av våldsutövaren och begränsat socialt nätverk. Samtidigt är det viktigt att påpeka att våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund är en mycket heterogen grupp med olika sociala bakgrunder. Många av sina erfarenheter delar de med våldsutsatta kvinnor i allmänhet medan andra aspekter av utsattheten är specifikt kopplade till deras bakgrund. En del har bara varit i Sverige under en kortare period och andra är födda här.

Kvinnor med utländsk bakgrund utsätts, liksom kvinnor generellt, främst för våld i parrelationer. Våld i nära relationer ter sig ofta som kombinationer av olika handlingar. Utöver fysiskt våld, sexuellt våld och hot om våld kan övergreppen också ha psykiska, känslomässiga, sociala, ekonomiska och materiella dimensioner.

Etnisk diskriminering är en annan faktor som kan göra utländska kvinnor särskilt utsatta. Det kan drabba en våldsutsatt kvinna när hon söker hjälp för sin våldsutsatthet. Det kan exempelvis handla om att våldet förklaras i termer av kultur till skillnad från om förövaren tillhör den inhemska kulturella eller etniska majoritetsgruppen. När detta sker finns det en risk att kvinnan blir sedd i första hand som en representant för en kultur och i andra hand som individ. Studier visar att våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund ofta får felaktig information från våldsutövaren. Det var vanligt med hot t.ex. om att hon skulle bli utvisad om hon lämnade honom eller att hennes barn skulle tas ifrån henne. Kvinnornas isolering blir ofta stor om de har varit i Sverige en kortare tid och inte har ett nätverk här. Språksvårigheter bidrar till isoleringen och känslan av utanförskap kan vara svår för kvinnan att hantera.

Liksom våldsutsatta kvinnor i allmänhet behöver kvinnor med utländsk bakgrund som utsätts för våld möjlighet till återhämtning och ibland skydd från mannen som utsätter henne för våldet. Kvinnorna kan även ha ett behov av ett emotionellt stöd och hjälp att bearbeta händelser och hitta en väg framåt. Kvinnor som inte är vana att leva ett självständigt liv eller som är nya i landet kan behöva hjälp med praktiska göromål när de har lämnat sin partner och ska skapa ett eget liv.

Ett gott och kunnigt bemötande är en förutsättning för att en våldsutsatt kvinna ska kunna ta emot samhällets stöd och hjälp. Om kvinnan har begränsade språkkunskaper och begränsad kännedom om det svenska samhället kan

det ställas särskilda krav på lyhördhet och flexibilitet från personalens sida för att samtalet ska fungera. Ibland krävs det tolk för att kvinnan ska kunna uttrycka sig och beskriva sin situation.

För att kunna hjälpa en våldsutsatt kvinna och få slut på våldet är det första steget att få vetskap om våldet så att kvinnan får den hjälp och stöd som hon har rätt till och behöver.

Många våldsutsatta kan ha svårt att berätta om våldet på eget initiativ på grund av rädsla som är kopplad till hot samt känslor av skuld och skam. Det är därför viktigt att personal inom socialtjänst och hälso- och sjukvård som möter våldsutsatta kvinnor har kunskap om och förmåga att se tecken på våld. Att ställa frågor om våld är ett sätt att upptäcka våldet så att det kan uppmärksammas även om kvinnan inte själv har valt att aktivt söka hjälp.

Kvinnor med utländsk bakgrund som är utsatta för våld kan behöva ha kontakt med och få insatser från flera olika aktörer. De kan behöva stöd och hjälp från socialtjänsten, vård eller behandling från hälso- och sjukvården samt kontakt med rättsväsendet om de har gjort en polisanmälan. I utbildningsmaterialet ägnas ett avsnitt åt socialtjänstens samt hälso- och sjukvårdens ansvar.

Ideella organisationer, såsom kvinno- och brottsofferjourer, kan många gånger vara ett värdefullt komplement till myndigheterna. Samverkan mellan olika aktörer är därför av stor betydelse.

Syftet med detta utbildningsmaterial är att höja kompetensen och medvetenheten hos olika personalgrupper för att kvinnornas behov av stöd på ett bättre sätt ska kunna tillgodoses.

Inledning

”Asta bodde i en avlägsen bergsby i sitt hemland när hon via ombud blev bortgift med en landsman som sedan 25 år var bosatt i Sverige. Han hade mist sin tidigare fru. Nu ville han ha en ny kvinna som kunde passa upp på honom och de vuxna utflugna barnen.

Mannen började plåga henne direkt efter ankomsten till Sverige, både verbalt och fysiskt. Han sa att hon var ful, gammal och bara dög till hushållsarbete. Hon varnades för att ha någon som helst kontakt med svenskar. Asta var djupt religiös, något som mannen tog fasta på i sina hot. Han sa att eftersom svenskarna inte var troende ville de henne ont. Hon fick veta att det skulle kunna gå illa för henne.

När Asta första gången blev gravid blev mannen ursinnig. Han misshandlade henne så svårt att hon fick blödningar och fick föras till sjukhus. Hon förlorade barnet på grund av sina skador. Mannen agerade som hennes tolk i samtal med sjukhuspersonalen. Därför vågade hon aldrig berätta om den verkliga orsaken till missfallet.

Astas situation förvärrades därefter ytterligare. Hon började förstå att ingen i hennes närhet skulle ingripa för att förhindra att hon blev ihjälslagen. Hennes egen släkt fanns långt borta i ett annat land. Mannen hade dessutom hotat att sprida lögn om henne till hennes familj. Om han kastade ut henne skulle hon utvisas eftersom hennes uppehållstillstånd i Sverige bara var tillfälligt.

Nästa gång Asta blev gravid försökte hon hemlighålla det för sin man. När han förstod vilket tillstånd hon var i misshandlade han henne i syfte att framkalla ytterligare ett missfall. Asta fördes till sjukhus och denna gång gick det att rädda fostret.

Nu tog hon mod till sig och lyckades be sjukhuspersonalen om hjälp att kontakta polisen och socialtjänsten. Hon fick komma till kvinnojourens skyddade boende och fick stanna där tills graviditeten var långt framskriden.

Asta hade hela sitt liv levt utan att få kunskap om varken sin egen kropp eller vad som väntade henne som gravid och blivande mamma. Under tiden på kvinnojouren fick hon stöd och nya kunskaper om kost, näringslära och kvinnokroppen. Asta flyttade så småningom till eget boende.”

Det här är ett exempel på hur en våldsutsatt kvinnans situation kan se ut. Fallbeskrivningen är hämtad från en skrift från Länsstyrelsen i Värmland, s.16 [1].

Särskild utsatthet

Regeringen har pekat på behovet av att öka kunskapen om vissa särskilt sårbara grupper av våldsutsatta kvinnor: kvinnor med missbruk- och beroendeproblematik, kvinnor med funktionsnedsättning, äldre kvinnor, kvinnor med utländsk bakgrund och kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.¹

Det här utbildningsmaterialet handlar om kvinnor med utländsk bakgrund som utsätts för våld. Med utländsk bakgrund menas i detta sammanhang kvinnor som är födda utomlands eller har två utrikesfödda föräldrar (se även ”Kvinnor med utländsk bakgrund” under ”Begrepp”). Detta är en mycket heterogen grupp av kvinnor med olika social bakgrund. Många av sina erfarenheter delar de med våldsutsatta kvinnor i allmänhet medan andra aspekter av utsattheten är specifikt kopplade till deras bakgrund. En del har bara varit i Sverige under en kortare period och blir ofta isolerade på grund av bristande kunskaper i det svenska språket och begränsad eller ingen kännedom om det svenska samhället. Situationen är en annan för kvinnor som varit i Sverige längre eller är födda här. Socialstyrelsen har därför valt att fokusera på de *faktorer* som kan vara utmärkande för våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund, snarare än på den utländska bakgrunden i sig.

Inom viktimologin² används begreppet sårbar bland annat för att beskriva brottets konsekvenser för de som utsätts – det vill säga att brotten kan ge upphov till särskilt allvarliga reaktioner, problem eller behov. En annan dimension av sårbarhet handlar om en grupps resurser eller förmåga att utnyttja sina resurser – ekonomiska, sociala och politiska [2].

Det finns många omständigheter som rör sårbarhet och som kan spela roll för en och samma individ: nationell bakgrund, fysisk och psykisk funktionsförmåga, närståendes normer kring självbestämmande över sexualitet och familjebildning, ålder, sexuell läggning, drogvanor med mera. Detta beskrivs i Socialstyrelsens handbok *Våld Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld* [3].

Exempel på olika sårbarhetsfaktorer är

- okunnighet om de rättigheter man har
- socialt och ekonomiskt beroende av närstående eller av samhället
- konflikt mellan närståendes och andras förväntningar
- isolering och ensamhet
- beroende av andra för att klara vardagslivet
- starkt beroende av våldsutövaren.

Att utsättas för brott kan få särskilt allvarliga konsekvenser om gärningspersonen till exempel är någon som brottsoffret känner och litar på. Reaktionen, problemen och behoven kan påverkas när brotten kan sägas vara

¹ Se proposition 2006/07:38 Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor s. 16.

² Viktimologi är det akademiska studiet av viktimisering och brottsoffer och av personer som riskerar att utsättas för brott, och är en delvetenskap av kriminologin.

”tillitsbrott”, det vill säga då gärningspersonen är bekant, brotten inträffar i hemmet och andra inte får kännedom om det.

Sårbarheten kan förstärkas om kvinnan är beroende av omsorg, exempelvis på grund av en funktionsnedsättning, eller vistas i Sverige med ett tidsbegränsat uppehållstillstånd på grund av anknytning (se vidare ”Kvinnor med tidsbegränsat uppehållstillstånd” i kapitlet ”Kvinnornas situation”).

Sårbarheten kan också handla om isolering och svårigheter att berätta om våldet hon blivit utsatt för, på grund av dålig kännedom om vart man kan vända sig för att få hjälp. Kvinnan eller närstående till kvinnan kan även ha negativa erfarenheter av möten med myndighetspersoner, vilket kan bidra till att hon inte söker hjälp och stöd.

Dessutom kan det finnas hinder i omgivningen på grund av okunskap eller förutfattade meningar om olika grupper. Ett exempel på förutfattade meningar är när omvärlden passivt accepterar våld mot en missbrukande kvinna enbart som en följd av hennes missbruk, och ett annat är när andra människor antar att våldet har samband med en viss kultur.

Begreppet sårbar används även inom folkhälsovetenskapen. Här används begreppet för att förklara varför vissa grupper av människor är sämre ställda än andra i nästan alla hälsoavseenden. Tanken är att vissa grupper utmärks av en ökad allmän sårbarhet som gör dem sämre ställda i en rad olika avseenden.³

Begrepp

Kvinnor med utländsk bakgrund

I det här utbildningsmaterialet har Socialstyrelsen valt att utgå ifrån Statistiska centralbyråns (SCB:s) gällande definition⁴ om kvinnor med utländsk bakgrund, det vill säga: ”de individer som antingen är utrikesfödda, eller inrikes födda med två utrikes födda föräldrar [4]. Det är denna definition som används i proposition 2006/07:38 Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. Med kvinnor avses i det här sammanhanget kvinnor över 18 år.

Våld och andra övergrepp enligt socialtjänstlagen

Socialnämnden ska ”särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation”, enligt 5 kap. 11 § andra stycket socialtjänstlagen (2001:453), SoL. ”Våld eller andra övergrepp” avser i detta sammanhang systematisk misshandel och andra övergrepp som t.ex. omfattas av de bestämmelser om kvinnofridsbrott som finns i 4 kap. 4 a § brottsbalken, BrB. De brottsliga gärningar som avses där är exempelvis misshandel, olaga hot, olaga tvång, sexuellt eller annat ofredande samt sexuellt utnyttjande.⁵ Flera enskilda handlingar, som i sig är straffbara, kan här tillsammans utgöra ett brott med högre straffvärde än de enskilda gärningarna var för sig.

³ Janlert U. Folkhälsovetenskapligt lexikon. 2000.

⁴ Definitionen ändrades 2003. Tidigare räknades även inrikes födda personer med en utrikesfödd förälder till kategorin utländsk bakgrund.

⁵ Prop. 2006/07:38 s. 31.

Skyddat boende

Ett av Socialstyrelsens uppdrag har omfattat att definiera begreppet skyddat boende. Definitionen avser den språkliga termen skyddat boende. Det är inte en juridisk definition.

Socialtjänstinsatsen *skyddat boende* definieras som en boendeinrättning som tillhandahåller platser för heldygnsvistelse avsedda för personer som behöver insatser i form av skydd mot hot, våld eller andra övergrepp tillsammans med andra relevanta insatser [5].

Interkulturell kompetens

Interkulturell kompetens kan förklaras som ”förmågan att effektivt kommunicera i interkulturella situationer och att kunna förhålla sig till en mångfald av kulturella kontexter”, se s. 121 [6]. Det fokuserar på individens förmåga att kommunicera och umgås med andra som är olika oss själva.

Interkulturell kompetens innebär också att kunna överbrygga olika synsätt samt förstå och respektera andra människors perspektiv, men också att ha förmåga att ifrågasätta det egna tänkandet [7].

Våld – ett mångfasetterat begrepp

Våld och utsatthet kan yttra sig på många olika sätt. Våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund, liksom kvinnor i allmänhet, kan bli utsatta för mycket grov fysisk misshandel eller sexuella övergrepp, som är allvarliga brott även i juridisk mening. De kan också bli utsatta för handlingar som enligt lagstiftningen inte definieras som brott men som likväl kan vara en del i ett mönster av utsatthet: verbala, sexistiska kränkningar, isolering från vänner, familj och omgivning, ekonomiskt utnyttjande, emotionell utpressning med mera. Många kvinnors utsatthet består av just en sådan blandning av både brottsliga och icke brottsliga gärningar. Inte sällan trappas våldet i den våldspräglade relationen successivt upp [8].

Begreppet ”våld” omfattar fysiska, psykiska, sexuella, ekonomiska och materiella samt sociala aspekter i merparten av de källor (forskning, litteratur och intervjuer) som ligger till grund för det här utbildningsmaterialet. Texten ska belysa kvinnornas situation med utgångspunkt i dessa källor, och därför används begreppen ”våld” och ”våldsutsatthet” både för att beskriva situationer där brottsliga handlingar förekommer och händelser där handlingarna inte betraktas som brott enligt brottsbalkens mening. Det kan t.ex. handla om fysiskt, psykiskt och sexuellt våld samt andra typer av våld som på ett eller annat sätt skrämmer eller kränker, eller får personen att göra eller avstå från att göra någonting mot sin vilja.

Orsaker till våld i nära relationer

– teoretiska perspektiv

Orsakerna till våld i nära relationer kan diskuteras med olika teoretiska perspektiv som utgångspunkt:

- Det strukturella perspektivet sätter fokus på bristande jämställdhet och skev maktfördelning mellan könen.
- Samhällsperspektivet omfattar socioekonomiska förhållanden.
- Det socialpsykologiska perspektivet fokuserar på faktorer i relationen.
- Det individualpsykologiska perspektivet ser till individuella faktorer [9].

Det kan alltså finnas strukturella orsaker till att våld uppkommer, men ofta kan ett sådant perspektiv behöva kompletteras med andra bakomliggande faktorer eftersom orsaken till våldet ofta är en komplex sammansättning av en rad omständigheter.

Det finns ett antal faktorer och samhälleliga förhållanden som påverkar människors tillvaro och livsvillkor, och som kan vara relevanta för att förstå våld i nära relationer – exempelvis klass, sexualitet, etnicitet, nationalitet och ålder. Med begreppet ”intersektionalitet” kan man belysa och analysera hur olika hierarkier och maktordningar interagerar med varandra. En persons upplevelser av förtryck eller privilegier (och position i samhället) styrs, enligt detta synsätt, av kön, socioekonomisk bakgrund och etnicitet [10].

Våld kan också förstås utifrån ett samspel mellan strukturella, samhälleliga, relationsbetingade och individuella faktorer. Varken de som utövar våld eller de som utsätts för våld utgör homogena grupper, och det finns inte *ett* perspektiv eller *en* faktor som kan förklara allt [10].

Om utbildningsmaterialet

Personal inom vård och omsorg behöver mer kunskap om vissa särskilt sårbara grupper av våldsutsatta kvinnor, däribland kvinnor med utländsk bakgrund. Det konstaterades i prop. 2006/07:38 Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor.

Många behöver baskunskap och vissa behöver särskild, djupare kompetens. Det är också viktigt med en helhetssyn på arbetet med våld och övergrepp i nära relationer [11]. Socialstyrelsens och länsstyrelsernas tillsyn har visat att det finns stora skillnader mellan olika kommuner när det gäller arbetet med kvinnor med utländsk bakgrund, liksom när det gäller kommunernas arbete med våldsutsatta kvinnor generellt [12].

Syftet med detta kunskapsunderlag är att öka kunskapen hos olika personalgrupper om våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund. Förhoppningen är att de yrkesverksamma ska kunna uppmärksamma dem som utsätts och se till att de får det stöd och den hjälp som de behöver.

Det är viktigt att ha en grundläggande förståelse för våld i nära relationer. Detta kunskapsunderlag och de källor det hänvisas till kan därför kompletteras med relevant litteratur, exempelvis antologin *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar* från NCK.

I det här utbildningsmaterialet ligger fokus på kvinnor med utländsk bakgrund som utsätts för våld av sin manliga partner. Våld kan också utövas av kvinnor och förekommer även i samkönade relationer. Våldsutsatta personer i samkönade relationer kan vara särskilt sårbara till följd av den heteronorm som finns i samhället. Den gruppen ingår dock inte i detta material.⁶

Bättre kompetens om särskilt utsatta grupper

Socialstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att förbättra kompetensen och vidareutbilda personalen inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården om särskilt utsatta grupper. Syftet är att personer som utsätts för våld ska få ett bättre stöd. Under 2011 publicerades två utbildningsmaterial som i stor utsträckning har använts som förlaga till detta material:

- *Sällan sedda*. Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.
- *Skylla sig själv?* Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem.

Utöver detta utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med utländsk bakgrund publiceras nu följande material:

- *Vänd dem inte ryggen*. Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck.
- *Blånader och silverhår*. Utbildningsmaterial om våld mot äldre.

⁶ För mer läsning se NCK-rapport 2009:2.

Kunskapsunderlag

Innehållet i utbildningsmaterialet baseras bland annat på rapporter och andra publikationer från myndigheter, handlingsplaner från regeringen och aktuell lagstiftning. Innehållet bygger även på forskning och andra publikationer som har påträffats genom en informationssökning med fokus på våld, kvinnor, invandrare, flyktingar och utländsk bakgrund.

Socialstyrelsen har även gjort en systematisk kartläggning av studier om bland annat risk- och skyddsfaktorer samt interventioner vid våld mot kvinnor som har beviljats uppehållstillstånd på grund av anknytning eller som befinner sig i landet som papperslösa flyktingar. Inga studier som uppfyllde sökkriterierna hittades i kartläggningen. Denna visade att den internationella forskningen i stor utsträckning studerar specifika minoritetsgrupper eller är specialiserad inom ett visst område. Många studier bedömdes därför inte vara relevanta för detta material.⁷

Det finns ett fåtal svenska studier om våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund men i övrigt är den nationella forskningen inom detta område begränsad. De få studier som finns återkommer därför i detta utbildningsmaterial på olika ställen i materialet.

Den statliga utredningen *Kvinnor och barn i rättens gränsland* handlar om kvinnor som utsätts för våld efter att ha beviljats uppehållstillstånd i Sverige (SOU 2012:45), och i den finns bland annat en gedigen genomgång av forskning om våld mot kvinnor med utländsk bakgrund och våldsutsatta kvinnor med tidsbegränsat uppehållstillstånd. Denna genomgång har varit en värdefull informationskälla.

Inom ramen för arbetet med materialet har Socialstyrelsen också haft samtal med företrädare för olika vård- och omsorgsverksamheter samt med enskilda kvinnor som varit utsatta för våld. Dessa kvinnor fick vi kontakt med via olika kvinnojourer. Syftet med samtalen var att få en förståelse för kvinnornas situation och deras behov i samband med våldsutsattheten.

Förslag till upplägg av utbildning

Kunskapsunderlaget riktar sig till personal inom socialtjänsten, inklusive personal på till exempel kvinnojourer som utför socialtjänst, och personal inom hälso- och sjukvården. Kunskap om våld är viktig inom alla delar av både socialtjänsten och hälso- och sjukvården.

I några avsnitt finns frågor som kan bidra till reflektion på egen hand eller fungera som underlag för gruppdiskussioner på arbetsplatser i studiecirkelform eller som annan intern utbildning.

En gemensam utbildning för socialtjänsten och hälso- och sjukvården kan vara ett bra tillfälle för att lära av varandra och för att diskutera och klargöra hur olika verksamheter kan komplettera varandra. Andra aktörer kan bjudas in för dialoger eller seminarier om olika teman och för att diskutera vad respektive aktör kan bidra med i fråga om stöd, hjälp och kompetens.

⁷ Kartläggningen finns tillgänglig på Socialstyrelsens hemsida.

Utbildningen kan läggas upp utifrån materialets tre huvudteman:

- Tillfälle 1. *Vad vet vi om våld mot kvinnor generellt, och specifikt om våld mot kvinnor med utländsk bakgrund?* Omfattning, orsaker, förövare, sårbarhetsfaktorer, kvinnornas situation och sätt att ta sig ur en våldsamt tillvaro.
- Tillfälle 2. *Hur kan vi uppmärksamma och möta våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund?* Förebygga och upptäcka våldet, ställa frågor om våld, bedöma och ge stöd och hjälp till våldsutsatta kvinnor och deras barn.
- Tillfälle 3. *Hur kan vi utreda och bedöma behov samt ge stöd och hjälp?* Vilket ansvar har samhället? Vad säger lagen om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens ansvar för våldsutsatta kvinnor generellt, och specifikt för våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund?

Ledningsansvar

Kvaliteten i vård och omsorg påverkas exempelvis av ledarskap, budget, verksamhetsinriktning och rutiner. Ledningen för de berörda nämnderna och förvaltningar för såväl socialtjänst som hälso- och sjukvård spelar en viktig roll för att se till att det skapas förutsättningar för att utveckla arbetet med våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund, genomföra utbildningsinsatser och ge möjligheter till kompetensutveckling samt för att omsätta kunskapen till praktisk verklighet.

De våldsutsatta kvinnorna

Kvinnor med utländsk bakgrund är en heterogen grupp. De kommer från olika sociala miljöer och har varit i Sverige under olika lång tid; en del är födda här medan andra bara varit i landet ett par månader. Kvinnorna har rötter i sinsemellan olika länder och orsakerna till att de eller deras föräldrar har kommit till Sverige varierar. Deras situation kan i många avseenden vara lik den för våldsutsatta kvinnor i allmänhet, men de kan vara mer utsatta på grund av exempelvis begränsade kunskaper när det gäller svenska språket, samhället och dess funktioner. Ett begränsat socialt nätverk och avsaknad av permanent uppehållstillstånd kan också öka kvinnornas sårbarhet.

Våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund, vilka är de?

I en avhandling från 2008 studerade forskaren Grazyna Lenardt kvinnor med utländsk bakgrund som hade utsatts för våld [13]. Avhandlingen består bland annat av en enkätstudie med 139 svarande och en intervjustudie med nio kvinnor.

I enkätstudien kom kvinnorna från ett 30-tal olika länder. Den största gruppen kom från Östeuropa och de näst största grupperna kom från Asien⁸, arabiska Mellanöstern⁹ och andra länder med muslimsk kultur¹⁰. En liten grupp av kvinnor kom från Latinamerika, före detta Jugoslavien, övriga Europa och från Afrika söder om Sahara. Majoriteten av kvinnorna, knappt 80 procent, var vid tiden för undersökningen mellan 24 och 44 år. Drygt hälften av kvinnorna hade tillbringat mellan fyra och tio år i Sverige medan en fjärdedel hade varit här i upp till tre år och drygt en femtedel i mer än tio år.

Utifrån enkätsvaren delades kvinnorna in i tre olika typer av förhållanden:

- Kvinnan kom ensam från utlandet för att gifta sig med en man som redan var bosatt i Sverige.
- Kvinnan var bosatt i Sverige när förhållandet inleddes.
- Paret invandrade tillsammans till Sverige.

Drygt hälften av kvinnorna tillhörde gruppen ”kom ensam till Sverige” och bland dem var det ganska många som valt att utvandra till Sverige för att få bättre levnadsvillkor. Drygt 40 procent saknade permanent uppehållstillstånd och knappt 10 procent hade fått ett utvisningsbeslut varav en del gömde sig. En dryg femtedel av kvinnorna bodde redan i Sverige när de träffade sin partner och en något mindre grupp kvinnor kom hit tillsammans med sin man. Undersökningen visar också att hälften hade en partner från samma

⁸ Thailand, Filipinerna, Indien, Taiwan och Vietnam.

⁹ Egypten, Irak, Libanon, Marocko och Syrien.

¹⁰ Iran, Turkiet, Afghanistan, Bangladesh, Pakistan och Malaysia.

land eller kultur, medan resten av paren kom från olika kulturer. Av dem hade lite mer än varannan ett förhållande med en svensk man [13].

Vanligare med internationella äktenskap

I en studie om internationella äktenskap i Sverige visar att det har blivit betydligt vanligare med sådana äktenskap. Analysen av data från hela svenska befolkningen under år 1994-2004 visar att ökningen för utländska kvinnor som gifter sig med svenska män var 44 procent, jämfört med 28 procent för antalet utländska män som gifter sig med en svensk kvinna [14].

Även geografiskt fanns det skillnader mellan könen. Kvinnorna som gifter sig med svenska män kom främst från Ryssland och Asien, medan de utländska männen huvudsakligen kom från europeiska länder. Forskarna kunde också se att det fanns större skillnader i kultur, ålder och utbildning mellan kvinnor och män när kvinnan kom från utlandet än när det var en utländsk man som gifte sig med en svensk kvinna.

Kvinnorna som kom hit var unga, i genomsnitt elva år yngre än mannen, och hade generellt sett också lägre utbildningsnivå. Skillnaderna var större om kvinnan kom från ett fattigt land. De äktenskap som ingicks mellan en svensk kvinna och en utländsk man var mer lika de äktenskap där både mannen och kvinnan är svensk, med mindre skillnader i ålder och utbildningsnivå.

Forskarna pekar på att resultaten från studien överensstämmer med studier om så kallade ”mail-order brides” – kvinnor från låginkomstländer som ”rekruterats” av män som vill finna en fru, ofta yngre. Många kvinnor som kommer till Sverige för att gifta sig med en svensk man befinner sig i en underordnad situation på grund att de är yngre, har lägre utbildning och befinner sig i en utsatt situation ekonomiskt, vilket kan utnyttjas av våldsutövande män [14].

Omfattning av våldet

Våld mot kvinnor

Under år 2012 gjordes 2 470 polisanmälningar om grov kvinnofridsbränkning och 28 400 anmälningar om misshandel mot kvinnor som var 18 år eller äldre, och i cirka 12 900 av fallen hade kvinnan en nära relation med förövaren [15].

Det finns också ett stort mörkertal, och Brottsförebyggande rådet (Brå) uppskattar att omkring 80 procent av våldet mot kvinnor i nära relationer aldrig kommer till polisens kännedom. Ett vanligt skäl till detta är just att offret känner förövaren. Kvinnan kan känna maktlöshet och uppleva att polisen ändå inte kan göra någonting. Andra skäl kan vara att kvinnan inte vågar anmäla av rädsla för att utsättas för mer våld, eller inte tror sig orka med en rättsprocess [16].

Forskning visar att sexual- och våldsbrott som begås på privata platser, och där förövaren och den utsatta personen är bekanta eller närstående, polisanmäls mer sällan än brott som begås på en allmän plats av en okänd förövare.

Samma förhållande gäller troligen även när det handlar om att överhuvudtaget berätta om utsattheten, t.ex. i olika undersökningar [16]. Frågor om våld i nära relationer kan vara mycket känsliga att svara på för många personer. Vissa brott kan dessutom upplevas som mer skamliga än andra att ha blivit utsatt för, exempelvis sexualbrott, och därmed kan underrapporteringen vara större för just sådana händelser. På samma sätt är det förmodligen svårare att berätta om våld som pågår i en nuvarande relation än att berätta om våld man har utsatts för av en tidigare partner [16].

Flera undersökningar har genomförts i Sverige för att kartlägga främst kvinnors utsatthet för mäns våld i nära relationer. Resultaten pekar på en varierande förekomst av våld under det senaste året, mellan drygt 1 procent till 6 procent [17-19]. Skillnaderna kan bland annat bero på att undersökningarna utgår utifrån olika definitioner av våld och är gjorda på olika sätt.

Våld mot kvinnor med utländsk bakgrund

Mörkertalet gör det svårt att uppskatta omfattningen av våld mot kvinnor generellt, och på samma sätt är det vanskligt att veta hur många kvinnor med utländsk bakgrund som drabbas. Dessutom är forskningen inom detta område begränsad, även om det finns studier som tyder på en förhöjd risk inom denna grupp [20, 21]. I återkommande enkätundersökningar från SCB och Brå uppger kvinnor med utländsk bakgrund högre aktuell utsatthet för våld än kvinnor som har minst en förälder född i Sverige.¹¹

Risken är generellt högre för kvinnor som har låg inkomst, lever i social isolering och kommer från ett land med låg jämställdhet, och dessa riskfaktorer är troligtvis vanligare bland utlandsfödda kvinnor. Detta visar en svensk avhandling om utlandsfödda kvinnors utsatthet för våld i Sverige [22]. Studien visar även att utlandsfödda kvinnor löper en något större risk för att bli utsatta för våld, speciellt de med låg inkomst. Risken för att bli dödade var något större jämfört med svenskfödda kvinnor [22].¹²

Resultaten stämmer väl överens med tidigare forskning som har visat att utlandsfödda kvinnor löper större risk för att utsättas för våld och hot om våld. Detta kan, vilket har nämnts tidigare, bero på att dessa kvinnor oftare befinner sig i en utsatt situation bland annat på grund av att de har lägre utbildning och oftare är isolerade. Risken att utsättas för fysiskt våld var högre hos utlandsfödda kvinnor än hos inrikes födda kvinnor. När materialet analyserades utifrån faktorer som inkomst, utbildning, civilstånd och arbetslöshet fanns inte någon skillnad mellan de två grupperna [23].

Annan forskning i Sverige tyder på att våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund kan ha specifika problem när det gäller tillgång till stöd och rättvis behandling [24]. Enligt Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, ROKS, har minst hälften av kvinnorna som söker sig till deras jourer utländsk bakgrund. Detta behöver inte betyda att de är mer utsatta för

¹¹ I SCB:s undersökningar om levnadsförhållanden (ULF) efterfrågas inte vilken relation intervjupersonen har till den person som utsatt henne/honom för våld. Detsamma gäller Statens Folkhälsoinstitutets årliga folkhälsoenkät.

¹² Denna studie gäller enbart utlandsfödda kvinnor och inte kvinnor med utländsk bakgrund, det vill säga kvinnor som är utrikes födda eller har två utrikesfödda föräldrar. Vi har ändå valt att ta upp resultaten här eftersom det säger något om kvinnornas utsatthet.

våld än kvinnor generellt, men de har större behov av hjälp och stöd – bland annat på grund av att de ofta saknar ett socialt nätverk, s. 130 [20].

Att våld mot kvinnor med utländsk bakgrund är ett utbrett problem i Sverige visar även en kartläggning om förekomsten av våld mot kvinnor som är i Sverige på grund av anknytning. Undersökningen omfattade 92 av landets 290 kommuner och sträckte sig över en tremånadersperiod. Av resultatet framgår att cirka 500–1 000 kvinnor och cirka 600–1 000 barn i målgruppen har varit utsatta för våld under undersökningsperioden. Omräknat till hela Sverige är det flera tusen kvinnor och barn som varje år utsätts för våld [20].

Det finns även översikter av engelskspråklig forskning om våld mot kvinnor med utländsk bakgrund, främst i USA, men de ger inga entydiga svar på hur vanligt detta problem är i jämförelse med kvinnor i befolkningen som helhet [21, 25]. Översikterna pekar bland annat på att det finns en betydande variation mellan olika grupper av immigranter när det gäller utsatthet för våld och erfarenhet av migration. En generell slutsats är dock att faktorer som är knutna till migration gör det lättare för män att utöva våld och svårare för kvinnorna att förändra sin situation. Exempelvis kan kvinnan sakna permanent uppehållstillstånd och vara beroende av mannen för att få stanna i landet, vilket gör det svårare för henne att bryta upp från relationen.

Försvårande omständigheter

Regeringen lyfter fram fyra sammanhängande omständigheter som kan vara extra problematiska för kvinnor med utländsk bakgrund¹³:

- ett begränsat socialt nätverk i Sverige
- bristande kunskap om det svenska samhället
- bristande kunskaper i det svenska språket
- avsaknad av permanent uppehållstillstånd i Sverige.

Givetvis kan kvinnor med utländsk bakgrund ha ett omfattande socialt nätverk, god kunskap om samhället och utmärkta språkkunskaper, och det är bara avsaknad av ett permanent uppehållstillstånd som är *unik* kopplat till utländsk bakgrund. Kvinnor som är födda i Sverige med en eller två inhemskt födda föräldrar kan också ha ett begränsat socialt nätverk och brister i kunskapen om samhället och i språkförmågan. Ovanstående omständigheter är vanligare bland kvinnor med utländsk bakgrund men de är viktiga att ta hänsyn till i arbetet för våldsutsatta kvinnor i allmänhet – oavsett nationell bakgrund.

Omständigheterna ovan uppmärksammas även i internationell forskning [21, 25]. Dessutom framhåller forskare att immigrerade kvinnor som är utsatta för våld av en manlig partner kan ha en särskilt svår situation, bland annat på grund av

- rasism, främlingsfientlighet och diskriminering i det omgivande majoritetssamhället

¹³ Prop. 2006/07:38 s. 17-18.

- rädsla för att mötas av främlingsfientlighet och diskriminering i kontakten med myndigheter
- bristande interkulturell kompetens hos de berörda myndigheterna
- förändrad ekonomisk och social status för kvinnan och hennes partner i och med flytten till det nya samhället
- ekonomiskt beroende av en våldsutövande partner (även när kvinnan har permanent uppehållstillstånd)
- kunskaper, attityder, normer och föreställningar som legitimerar, förringar eller förnekar våld mot kvinnor i en etnisk eller kulturell minoritetsgrupp
- uppfattningar om att en etnisk eller kulturell minoritetsgrupp skulle skadas gentemot majoritetssamhället om våld mot kvinnor öppet erkänns som ett problem
- erfarenheter av våld från t.ex. väpnade konflikter och flyktingskap som höjt kvinnans acceptans för våld i mellanmänskliga relationer.

Dessa omständigheter överlappar och samverkar med varandra. Så kan t.ex. rasism och diskriminering i majoritetssamhället stärka motståndet mot att erkänna och hantera våld i nära relationer inom en etnisk eller kulturell minoritetsgrupp.

En våldsutsatt kvinna med utländsk bakgrund kan ha ett socialt nätverk som sammanfaller med gärningpersonens och som inte nödvändigtvis är stödjande för kvinnan i förhållande till våldet. Det kan också finnas hinderande normer, t.ex. att skilsmässa anses vara skamligt och att familjens sammanhållning är av överordnad betydelse. Många tror kanske inte heller att polis och andra myndigheter kommer att ta våldet mot kvinnor på allvar, eftersom de åtminstone inledningsvis kan använda sitt ursprungsland som referensram.

Etnisk diskriminering

I flera länder har forskare och samhällsdebattörer varnat för en tendens att förklara våld utifrån kultur då det handlar om våld mot kvinnor med utländsk bakgrund när även förövaren tillhör en etnisk eller kulturell minoritetsgrupp. Detta till skillnad från fall då förövaren tillhör den inhemska kulturella eller etniska majoritetsgruppen [20, 26, 27]. I Sverige har detta slags kritik framförts i debatten om just hedersrelaterat våld.

En del vill inte använda begreppet hedersvåld eftersom de menar att man därigenom stigmatiserar vissa grupper i samhället [28].

Kulturella faktorer kan ha stor betydelse för våldet i nära relationer, men det finns flera risker med att ensidigt och kategoriskt hänföra våld mot kvinnor med utländsk bakgrund till deras ”främmande” kultur. Ur ett vård- och omsorgsperspektiv innebär det t.ex. att

- kvinnan i första hand blir sedd som representant för en kultur och i andra hand som individ
- våldet uppfattas som ouplösligt förenat med kulturen så att den berörda personalen blir uppgiven och passiv samt i högre grad tolererar våld mot kvinnor med utländsk bakgrund

- kulturen förbises som en tillgång och källa till stolthet, och en central del av kvinnans identitet nedvärderas
- risken för våldsutsatthet bedöms slentrianmässigt vara högre när en kvinna har utländsk bakgrund.

Den andra punkten har vissa likheter med inställningen att våld mot kvinnor med missbruksproblem främst är en följd av missbruket och livet i missbrukarkretsar (se tidigare avsnitt ”Särskild utsatthet”).

Förövare

Det är både svenska och utländska män som utövar våld mot kvinnor med utländsk bakgrund som de har en relation till. Lenardts studie om våld mot kvinnor med utländsk bakgrund visar att hälften av männen kom från samma land eller kultur som sin partner medan den andra hälften utgjordes av par från olika kulturer, där mannen var svensk i drygt hälften av fallen [13].

En svensk man som utsätter sin utländska partner för våld har ett strukturellt överläge och helt andra livsvillkor och valmöjligheter i Sverige än den kvinna som han lever tillsammans med. Han kan utifrån denna position enklare än en man med invandrarbakgrund använda kontrollstrategier över kvinnan, t.ex. inte låta henne lära sig svenska och ljuga om hennes rättigheter i Sverige.

Lenardt beskriver kvinnornas situation som extra utsatt på grund av att de ofta befinner sig i ett underläge gentemot mannen. En man med utländsk bakgrund som utsätter sin partner för våld kan även utnyttja sina kunskaper om det svenska samhället om han har levt i landet under en längre tid. Han kan också utöva makt och kontroll över henne i relationen. Samtidigt kan han få en svagare position i det svenska samhället jämfört med i ursprungslandet, bland annat för att både män och kvinnor med utländsk bakgrund kan drabbas av olika typer av diskriminering [13].

Aff diskutera

Diskutera gärna innehållet i kapitlet utifrån följande frågor:

- Tror du att kvinnor med utländsk bakgrund som utsätts för våld kan vara särskilt utsatta? Om ja, på vilket sätt?
- Hur tror du att etnisk diskriminering kan påverka personalens sätt att bemöta en våldsutsatt kvinna med utländsk bakgrund inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården?
- Vilka fördomar har du själv som kan påverka din yrkesroll?

Kvinnornas situation

Araya

”Araya fick kontakt med mannen genom en väninna från sitt hemland Thailand som sedan fem år tillbaka levde ett bra liv med en trevlig svensk man. Tanken att följa efter väninnan var lockande. Som änka med två små barn var livet i Thailand svårt och hårt. Väninnan förmedlade kontakten till Arayas blivande sambo – en 20 år äldre man i en annan del av Sverige. Han letade aktivt efter en thailändsk fru. De fick kontakt, han kom och hälsade på. Mannen var trevlig och sa att de skulle gifta sig när hon flyttat till honom i Sverige. Barnen stannade hos Arayas bror, men skulle flytta efter lite senare.

Den första tiden hos mannen i Värmland var bra. Mannen var kärleksfull och omtänksam. Han ville vara tillsammans med Araya hela tiden, sa att han ville att de skulle lära känna varandra ordentligt. I praktiken blev Araya fånge i sitt eget hem. Inga av de löften mannen gett henne infriades. Hon vägrades delta i svenskundervisningen, något giftermål var inte längre aktuellt, hon fick inte resa in till stan för att handla, inte hälsa på vänner.

Efter sex månader blev mannens humör och uppförande allt sämre. Den snälle mannen förvandlades. Han blev hotfull och skrämmande. Krävde ständigt sex på sina villkor, skällde, var arg och klagade. Araya fick höra att hon var dum i huvudet och besvärlig. Han knuffades. Araya for in i skåp och dörrar.

Araya fick aldrig ha några egna pengar och fick fortfarande inte lära sig svenska. Hennes liv kretsade enbart kring att tillfredsställa sin sambo. Städa, laga mat, diska, tvätta och ställa upp på sex.

Araya började längta hem. Det gjorde mannen ursinnig. Han blev arg och hotade med stryk om hon lämnade honom. De få gånger Araya lyckades smyga sig till ett telefonsamtal och få kontakt med sin väninna, fick hon rådet att stå ut ett tag till tills hon fått sitt uppehållstillstånd. Nästan två år efter att Araya flyttade från Thailand till mannen på den värmländska landsbygden kastade han ut henne i snöovädret. Gråtande började hon gå mot grannhuset. Där fick hon hjälp att ta sig till närmsta tätort. Av grannen fick Araya också veta att hon var den andra thailändska kvinna han tagit till Sverige för att sedan plötsligt kasta ut. Var Araya är idag vet vi inte. Efter ett par nätter hos kvinnojouren fortsatte hon vidare för att tillfälligt bo hos sin väninna. Därefter bröts kontakten.”

I denna fallbeskrivning om Arayas utsatta situation som är hämtad från en skrift från Länsstyrelsen i Värmland s. 14 [1] finns exempel på flera aspekter som utmärker våld och kränkningar i nära relationer. Mannen misshandlar Araya fysiskt och utnyttjar henne sexuellt, och dessutom utövar han psykiskt våld gentemot henne. Han är hotfull, skrämmande och nedvärderande samt utnyttjar henne ekonomiskt och isolerar henne socialt. Det framkommer också att Araya funderade på att bryta med mannen men fick rådet att stå ut för att få stanna i landet.¹⁴

Värden som kränks

Inom etiken talar man om *etiska värden* [29], t.ex. självbestämmande, hälsa, integritet, trygghet, personlig utveckling, gemenskap och liv. Flera av dessa värden kränks när en person utsätts för våld i en nära relation och detta framkommer tydligt från fallbeskrivningen.

Bara en kort tid efter att Araya kommit till Sverige beskär mannen hennes livsutrymme och självbestämmande genom att förbjuda henne att resa in till staden och träffa vänner. Hennes självutveckling hämmas också eftersom hon inte får delta i svenskundervisning för invandrare, SFI, vilket alla som invandrar till Sverige har rätt till om de inte har grundläggande kunskaper i svenska. På detta sätt berövas hon också en möjlighet att finna en gemenskap i sin nya situation i Sverige. Den fysiska och psykiska misshandeln som hon utsätts för kränker även hennes integritet och skapar en otrygg situation i hemmet, samtidigt som den fysiska och psykiska hälsan naturligtvis blir sämre.

Våld och makt

Kvinnans sårbarhet är tydligt kopplad till den makt som våldsutövaren har över henne. Denna typ av så kallad *interpersonell makt* kan uttryckas på många olika sätt [30]. Nedan följer en beskrivning av olika typer av makt, med exempel från fallbeskrivningen. I exemplet är det kvinnan som är underordnad eller beroende och den våldsutövande mannen som är överordnad.

- Faktamakt. Mannen har mer information eller kunskaper än kvinnan, exempelvis kunskaper om det svenska samhället.
- Färdighetsmakt. Mannen har färdigheter som kvinnan saknar, exempelvis kunskaper i svenska och färdigheter att fylla i blanketter från myndigheter.
- Nätverksmakt. Mannen har sociala relationer till andra, exempelvis släkt och vänner, och kan förvänta sig att de är lojala mot honom snarare än mot kvinnan. Eftersom kvinnan är ny i landet saknar hon det nätverk som är en naturlig del i många människors liv. Genom att isolera kvinnan gör mannen det extra svårt för henne att skapa ett nytt nätverk.
- Formell makt. Mannen har formella befogenheter som kvinnan saknar, t.ex. är svensk medborgare.

¹⁴ Se ”Tvåårsregeln” längre fram i kapitlet.

- Ekonomisk makt. Mannen har ett ekonomiskt överläge gentemot kvinnan, t.ex. genom att ha större ekonomiska tillgångar eller möjligheter att skaffa pengar. Eftersom kvinnan inte har ett arbete blir hon extra beroende av mannen.
- Fysisk makt, fysisk överlägsenhet. Mannen har möjlighet att utöva fysiskt våld mot kvinnan. Det kan också vara symbolisk makt genom fysiska föremål, exempelvis kläder eller tekniska föremål som markerar status (t.ex. mobiltelefon, klockor och smycken).

En annan typ av makt som diskuteras inom etiken är så kallad *dispositionell makt*, vilket beskriver olika typer av makt som är närvarande utan att makten behöver utövas [31, 32]. Den underordnade fogar sig därför i den överordnades krav utan att öppet protestera eftersom hon alltid känner sig hotad av det potentiella maktutövandet, exempelvis i form av fysiskt våld.

Etiska perspektiv

Våld i nära relationer är emellanåt komplicerat att förstå och hantera för omvärlden. Den drabbade kan känna sig kluven ifall hon eller han samtidigt älskar, tycker synd om eller på andra sätt bryr sig om den som utövar våldet. Den våldsutsatta kan också själv utöva våld mot den som utsätter henne för våld eller mot andra närstående, t.ex. sina egna eller partnerns barn.

Vård- och omsorgspersonal kan misstänka att en kvinna är utsatt för våld men vara osäkra på grunden för sina misstankar. De kan också tveka att fråga hur det ligger till för att de inte vet vad de ska göra om misstankarna bekräftas. Andra upplevda svårigheter kan handla om att en person som har sökt hjälp för våldsutsatthet vill fortsätta eller återuppta förhållandet med förövaren. Vård- och omsorgspersonal ska enligt lagen respektera kvinnans integritet och självbestämmande.¹⁵ Samtidigt kan våld i nära relationer få mycket allvarliga konsekvenser och i Sverige dödas varje år i genomsnitt 17 kvinnor av en manlig partner eller före detta partner [33].

Omständigheterna kring våldet kan ställa vård- och omsorgspersonal inför etiska dilemman kring vad som är rätt att göra i olika situationer. Med etik menas här resonemang om rätt och orätt medan moral syftar på hur vi faktiskt agerar i etiska valsituationer. En viktig sida av moralen är det vi väljer att *inte* göra, så kallade underlåtenhetshandlingar. Etiken och moralen är sammanbunden med makt och ansvar. *Makt* avser individens utrymme att agera och *ansvar* handlar om en bedömning av vad som är rätt eller orätt. Bedömningen kan vara juridisk, social eller personlig.

Ibland uppstår starka konflikter mellan etik och moral. Det finns många hinder för att göra vad vi egentligen tycker är rätt såsom tidspress, grupptryck, osäkerhet, trötthet och ekonomiska villkor. I arbetslivet händer det att människor tvingas gå emot sin personliga etik, och sådana konflikter kan leda till så kallad *moralisk stress*. Ett annat problem är *etisk frustration* som innebär att individen inte vet vad hon anser i en viss situation utan tvehålset pendlar mellan att tänka ”å ena sidan” och ”å andra sidan” [34].

¹⁵ 2a § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) och 1 kap. 1 § SoL.

Inom etiken talar man även om olika typer av ansvar, juridiskt ansvar, socialt och personligt ansvar [35]. *Juridiskt ansvar* regleras i lagen medan *socialt ansvar* innebär att individen bedöms utifrån omgivningens rollkrav. Om en individ motsvarar rollkraven blir denne positivt bemött, men om rollkraven inte uppfylls kan individen drabbas av olika typer av repressalier, såsom mobbning, tillrättavisningar eller subtila markeringar av ogillande. Socialt ansvar är sällan entydigt utan skiftar beroende på det sociala sammanhanget, och det kan därför ge upphov till rollkonflikter och svåra lojalitetsval.

Personligt ansvar innebär att individen ställer sig ansvarig inför sig själv. Om man sviker sina ideal drabbas man av olika typer av skuld. De olika typer av ansvar som beskrivs ovan kommer inte sällan i konflikt med varandra. En gärning kan exempelvis vara tillåten juridiskt och samtidigt gå emot både personligt och socialt ansvar.

Aff diskutera

- Hur ser du på Arayas situation? På vilket sätt skulle socialtjänsten och hälso- och sjukvården kunna hjälpa och stödja henne?
- Har du någon gång känt moralisk stress i ditt arbete? Kan du beskriva situationen?
- Kan du beskriva något exempel från ditt arbete med våldsutsatta kvinnor där du har upplevt krockar mellan eller inom olika typer av juridiskt, socialt och personligt ansvar?

En utsatt situation

Det finns flera svenska studier om våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund där kvinnornas situation beskrivs som mycket utsatt [1, 13, 20, 36]. Kvinnorna berättar om trakasserier och hot, bland annat att mannen begränsar hennes möjligheter att återvända till ursprungslandet genom att tala illa om henne inför familjen där. Detta kan skapa en känsla av ensamhet och otrygghet som kan förstärkas av erfarenheter av migration och en svår situation i ursprungslandet.

Isolering och utanförskap

I Lenardts studie uppgav en stor majoritet av kvinnorna att de ofta eller ibland kände sig ensamma och isolerade. Hälften av kvinnorna uppgav att de bara hade sporadisk kontakt eller inget umgänge alls med släkt eller vänner. Flera kvinnor beskrev också en känsla av avstånd till det svenska samhället och svenskarna. De hade svårt att få kontakt med svenskar, vilket gjorde att de isolerades i sin invandrargrupp. Trots att situationen upplevdes som svår i Sverige med fysiskt och psykiskt våld ville inte kvinnorna återvända hem. De menade att de inte skulle få någon förståelse för sin situation och att de skulle straffas för att relationen brutits [13].

I en annan studie beskriver kvinnorna en verklighet som rymmer en komplicerad social problematik, med påfrestningar i form av att leva i ett nytt land och ha en marginaliserad tillvaro i Sverige. De berättar att de har förlorat sitt livssammanhang och känner sig isolerade i det nya samhället, med arbetslöshet och bidragsberoende, segregation och diskriminering [36].

Migration

För kvinnor som inte är födda i Sverige kan migrationen innebära påfrestningar med en rad psykologiska och känslomässiga konsekvenser för kvinnan och relationerna i familjen. Att flytta till ett nytt land kan beskrivas som en process med olika faser i den psykologiska och sociala omställningen [37]. I processen ingår att hantera de olika förluster som en migration innebär, i synnerhet om den är påtvingad, samt att kunna nyorientera sig i det nya livet och samhället. De förluster som det handlar om rör t.ex. det sociala nätverket, vardagstryggheten, det sociala anseende som är knutet till yrke, utbildning och erfarenhet, möjligheten att självklart kunna kommunicera på sitt modersmål, sin kulturella identitet och bekräftelse i omgivningen. Processen kan ta olika lång tid och förloppet är individuellt. Det påverkas i hög grad av personliga förutsättningar och strategier, de aktuella villkoren samt t.ex. ålder och familjesituation [38].

Krig och trauma

Om kvinnan har flytt från sitt hemland har hon troligen levt under stark stress före flykten, och själva flykten innebär dessutom inte sällan umbäranden och en hotfull situation. Många familjer splittras under långa perioder, då man kanske inte vet något om varandras situation. Det är alltså en psykiskt mycket pressad situation under lång tid och det ger ofta psykiska problem [39]. En stor andel av de flyktingar som kommer till Sverige har också upplevt skrämmande och kränkande situationer i samband med ”organiserat våld”, det vill säga krig eller politisk förföljelse. Uppskattningsvis 8–10 procent av vuxna flyktingar och 7–17 procent av flyktingbarnen lider av posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) [38, 39].

Att utsättas för våld i en nära relation är i sig en psykologisk stress och långvarig våldsutsatthet kan också framkalla PTSD [40].

Kvinnor med tidsbegränsat uppehållstillstånd

En grupp kvinnor som utsätts för våld i relationen har särskilt uppmärksamats för sin utsatta situation, nämligen de som befinner sig i Sverige med ett tidsbegränsat uppehållstillstånd på grund av anknytning (hädanefter ”kvinnor med TUT”). ROKS har myntat begreppet *fruiimport* för att beskriva situationen ”när en svensk man inleder en relation med en utländsk kvinna i syfte att utnyttja henne – som arbetskraft eller hushållerska, för upppassning och sex”, se s. 2 [41]. Den engelska motsvarigheten till detta begrepp är som tidigare nämnts ”mail-order brides”.

Forskare har påpekat att migrerande kvinnor med tidsbegränsat uppehållstillstånd över hela Europa upplever en större exkludering och har sämre tillgång till rättsliga lösningar för att bekämpa det våld som män utövar mot dem än andra våldsutsatta kvinnor, se s. 61. [20]. Många forskare lyfter också fram den rättsliga regleringen av uppehållstillstånd som en viktig faktor och menar att den i värsta fall kan göra det svårare för kvinnor att skydda sig mot våld och lämna en våldsam situation [20]. Även kvinnojourer vittnar om en frustration i kontakten med kvinnor med TUT eftersom de inte kan garantera kvinnan att hon får stanna om relationen avslutas [31].

Våldsutsatta kvinnor som är i Sverige med TUT kan beviljas permanent uppehållstillstånd om förhållandet har upphört främst på grund av att kvinnan eller hennes barn har blivit utsatta för våld, men det är osäkert om kvinnan får uppehållstillstånd med hjälp av denna skyddsregel. År 2012 var det 89 kvinnor som återopade denna regel, och av dem fick 52 permanent uppehållstillstånd [42].

Tvåårsregeln

En kvinna som är maka eller sambo till någon som är bosatt eller har uppehållstillstånd i Sverige beviljas i regel uppehållstillstånd på grund av anknytning.¹⁶

Uppehållstillstånd kan också beviljas för en kvinna som planerar att gifta sig eller ingå ett samboförhållande med någon som är bosatt i Sverige (så kallad snabb anknytning), om förhållandet framstår som *seriöst* och det inte finns några särskilda skäl för att neka uppehållstillståndet.¹⁷ Sådana särskilda skäl kan vara att kvinnan eller kvinnans barn ”antas bli utsatt för våld eller för annan allvarlig kränkning av sin frihet eller frid, om uppehållstillstånd skulle beviljas”.¹⁸ Tidigare gällde detta även gifta par men regeln ändrades 2006 i samband med att Sverige införlivade EU:s familjeåterföreningsdirektiv [20].

Detta betyder att Migrationsverket inte har någon möjlighet att neka en gift kvinna uppehållstillstånd på grund av att det finns kännedom om att anknytningspersonen tidigare har gjort sig skyldig till exempelvis våldsbrott mot någon närstående.

En kvinna ska beviljas permanent uppehållstillstånd om paret stadigvarande har bott utomlands.¹⁹ Om paret har varit gifta, utan att stadigvarande ha bott tillsammans utomlands beviljas de ett tidsbegränsat uppehållstillstånd (TUT) vid första beslutstillfället, och detsamma gäller för den som planerar att gifta sig eller bli sambo med någon i Sverige. Vanligtvis ges ett TUT på två år, och om förhållandet upphör kan det tidsbegränsade uppehållstillståndet bli återkallat [20].²⁰

¹⁶ Jmf 5 kap. 3 § utlänningslagen (2005:716), UtIL.

¹⁷ Jmf 5 kap. 3 a § UtIL.

¹⁸ Jmf 5 kap. 17 § UtIL.

¹⁹ Se 5 kap. 8 § UtIL.

²⁰ Se 7 kap. 3 § UtIL.

När det tillfälliga uppehållstillståndet har gått ut kan kvinnan ansöka om ett nytt TUT eller ett permanent uppehållstillstånd. För ett få förnyat uppehållstillstånd är huvudregeln att förhållandet måste bestå²¹ förutom om

1. kvinnan har särskild anknytning till Sverige
2. förhållandet har upphört främst på grund av att kvinnan eller hennes barn i förhållandet har utsatts för våld eller någon annan allvarlig kränkning av sin frihet eller frid, eller
3. det finns andra starka skäl för att kvinnan ska ges fortsatt uppehållstillstånd.

Att ta sig ur en våldsamt tillvaro

Den som lever i en våldsamt relation kan ha svårt att ta sig ur denna tillvaro, och det kan vara särskilt besvärligt för en kvinna med utländsk bakgrund. Hon vet kanske inte vilka rättigheter hon har i Sverige eller vart hon kan vända sig för att få hjälp och stöd. Kulturen och lagarna i hennes ursprungsland kanske förbjuder skilsmässa, och släktingar i Sverige eller i ursprungslandet kan ta avstånd från henne om hon lämnar mannen. Hon kan också vara beroende av att relationen består för att få stanna i landet [8].

Både svenska och internationella studier pekar på att kvinnan, oavsett bakgrund, kan återvända till sin partner både en och flera gånger innan hon lyckas bryta upp för gott [8].

I dessa sammanhang är det viktigt att se till kvinnans hela situation och förstå hur våldet som hon blivit utsatt för påverkar hennes beslut. Det kan finnas praktiska och ekonomiska omständigheter som gör att hon inte kan eller vill lämna relationen. Mannen har kanske hotat med att hon kommer att förlora vårdnaden om barnen, och hon har kanske inte någonstans att ta vägen [8, 13]. Det är även vanligt att mannen har tagit kontrollen över paret gemensamma ekonomi, vilket ytterligare begränsar henne. Vidare kan isole-ring och psykiskt våld göra att kvinnan har förlorat tron på sin egen förmåga och sitt värde som människa.

Min egen familj är emot mig från den dagen jag bestämde mig att jag skulle lämna honom ... Jag vet faktiskt inte vad vi ska göra, vi måste kanske fortsätta att vara tillsammans. [...] det är inte lätt hos oss att skiljas och leva utanför gruppen. Man måste känna sig förfärligt ensam, tror jag. Jag vet inte vad jag ska göra. Se s. 148 [13].

Det kan alltså finnas många orsaker till att kvinnan stannar, och de varierar från person till person. Ett vanligt skäl är rädsla för att våldet ska bli värre. Risken för att kvinnan utsätts för allvarliga skador eller till och med dödligt våld ökar när kvinnan har lämnat relationen eller om mannen tror att kvinnan är på väg att lämna honom. Mannen kan också ha hotat att döda kvinnan om hon går ifrån honom.

²¹ Se 5 kap. 16 § UtLL.

Det är inte bara rädslan för mannen som gör att kvinnan kan ha svårt att lämna relationen. Det finns flera andra förklaringar till att kvinnan stannar [43]:

- Kvinnan är ekonomiskt bunden till eller beroende av mannen.
- Kvinnan har svårt att skaffa en egen bostad.
- Kvinnans religiösa eller kulturella värderingar föreskriver att familjen ska bevaras intakt.
- Kvinnan anser att det är viktigt för barnen att familjen är samlad.
- Mannen och kvinnan har gemensam vårdnad om barnen.
- Kvinnan är handlingsförlamad på grund av psykisk stress.
- Kvinnan är beroende av mannen på grund av att hon har någon sjukdom eller funktionsnedsättning, eller för att få uppehållstillstånd i Sverige.
- Kvinnan har fortfarande starka känslor för mannen och förhoppningar om att våldet ska sluta.
- Kvinnan saknar stöd från omgivningen.

Drar sig för att söka hjälp

Ofta döljer kvinnor att de är utsatta för våld, för att de t.ex. skäms eller känner skuld. Det kan därför vara svårt för omgivningen, såväl för anhöriga och vänner som för professionella, att förstå att en kvinna är utsatt för våld. Det är dessutom inte ovanligt att båda parter förnekar eller förringar våldet [8].

Kvinnan kan också tveka att söka hjälp för att hon har låg tilltro till myndigheter, kanske från sitt ursprungsland, [8] men hon kan även vara rädd för att bli fördomsfullt och negativt bemött [26]. Andra förklaringar kan vara att kvinnan inte vill tappa ansiktet inför sina landsmän eller vill bevara en positiv bild av den etniska gruppen. Det kanske inte heller anses accepterat att söka hjälp eftersom problem ska hanteras inom familjen [27].

Vidare kan kvinnan ha traumatiska erfarenheter av att ha förlorat närstående, förlorat sitt hem och flytt sitt hemland som gör att hon är mindre benägen att söka hjälp. De som har varit utsatta för denna typ av trauman känner ofta rädsla och skam till följd av våldet, vilket hindrar dem från att söka hjälp [44].

När våldet ses som en del av vardagen

För många kvinnor som lever i en våldsamt relation kan våldet och övergreppen så småningom verka normalt, något som tillhör vardagen. Eva Lundgren har med begreppet ”normaliseringsprocessen” förklarat hur det psykiska och fysiska våldet trappas upp på ett sätt som gör att det gradvis upplevs som mindre allvarligt, och rent av normalt för den som blir utsatt. Kvinnan internaliserar mannens syn på henne; hon kan förstå varför mannen slår henne och kan till och med tycka att hon har gjort sig förtjänt av våldet [19].

Stöd till våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund

Hur upplever kvinnorna stödet de får, och vilka behov har de? År 2012 genomfördes en studie om stöd till våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund, genom intervjuer med dels våldsutsatta kvinnor, dels polis, socialtjänstpersonal och personal på kvinnojouren [45]. Studien genomfördes på kvinnojouren Somaya som vänder sig särskilt till kvinnor med utländsk bakgrund och muslimsk identitet.²² Syftet med studien var att få mer kunskap om de särskilda behov av stöd och hjälp som våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund kunde antas ha. På kvinnojouren hade kvinnorna fått hjälp och stöd i form av information, aktiviteter och medmänskliga möten. Konkret innebar detta

- skydd och möjlighet till återhämtning
- information om samhällsstruktur och säkerhetstänkande
- emotionellt stöd och hjälp med att bearbeta händelser och hitta en väg framåt.

Studien belyser även kvinnornas erfarenheter av möten som var mindre väl fungerande. En del av kvinnorna i studien vittnade exempelvis om att de hade känt sig misstrodda av polisen och att socialtjänsten inte hade vidtagit åtgärder trots flera kontakter i samband med att kvinnorna hade utsatts för våld. Även personal inom hälso- och sjukvården hade underlåtit att hjälpa kvinnan när hon berättade att hon behövde skydd undan våldet. Det finns också andra studier som bekräftar att våldsutsatta kvinnor generellt sett (inte enbart kvinnor med utländsk bakgrund) kan känna sig misstrodda i kontakten med polis och socialtjänsten samt att de inte får den hjälp de behöver [8, 12].

Vissa kvinnor visste inte vart de kunde vända sig för att få skydd i form av skyddat boende, men flera fick kontakt med Somaya och deras skyddade boende via polisen, socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Kvinnojouren erbjöd också en personlig och informell kontakt, vilket var ett viktigt steg för kvinnan inför den fortsatta kontakten med socialtjänsten.

Kvinnornas berättelser om insatser från samhället har även stöd i Lenardts studie om våldsutsatta invandrarkvinnor. I båda studierna lyfter kvinnorna fram ett antal stödbehov som inte hade tillgodosetts i samma utsträckning som de mer *akuta* behoven. Dessa behov var relaterade till bristande språkkunskaper, psykisk ohälsa, dålig ekonomi, avsaknad av bostad och brist på socialt nätverk. En kvinnas behov av hjälp med praktiska göromål lyfts också fram.

Du vet jag hade ju svårt att fatta beslut för jag var väldigt ung när vi gifte oss och jag hade ingen egen erfarenhet av att leva. Jag visste helt enkelt inte hur man ordnar sitt liv, hur man fixar olika praktiska grejer, hur man kämpar för att få fram sin sak. Allt det där var helt obekant för mig.

Se s. 206 [13].

²² I studien intervjuades åtta våldsutsatta kvinnor som bott i skyddat boende på Somaya, fyra medarbetare från Somaya samt personal från polisen och socialtjänsten som varit i kontakt med våldsutsatta kvinnor som bott på Somaya.

Denna bild bekräftas i Socialstyrelsens tillsynsrapport där man konstaterar att de flesta kommuner kan erbjuda ett akut stöd (antingen genom ett skyddat boende i kommunal regi eller på en kvinnojour) men att det långsiktiga stödet fungerar sämre [12]. I tillsynsrapporten konstateras att ju större kompetens personalen har om olika gruppers särskilda behov, desto mer sannolikt är det att dessa våldsutsatta personers situation uppmärksammas och att de får rätt stöd och hjälp. Tillsynen visar också att det behövs mer kunskap och medvetenhet om särskilda gruppers behov. Enligt rapporten är det bara några kommuner och nämnder som har denna kunskap och kompetens när det gäller våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund [12].

Att diskutera

Hur tycker du att kapitlets beskrivning av kvinnornas situation överensstämmer med situationen för de kvinnor som du har mött i ditt arbete? Diskutera gärna utifrån följande frågor:

- Utifrån din erfarenhet, vilka behov tror du att en våldsutsatt kvinna med utländsk bakgrund kan ha? Vilka är dina möjligheter att erbjuda henne den hjälp hon behöver?
- Många våldsutsatta kvinnor kan dra sig för att söka hjälp. En av anledningarna kan vara att kvinnan saknar permanent uppehållstillstånd och att hon är rädd för att inte få stanna i Sverige om relationen bryts. Fundera och diskutera hur man på ett framkomligt sätt kan hjälpa kvinnan utifrån hennes situation. Vilka svårigheter kan uppstå?

Att uppmärksamma och möta kvinnorna

Ett gott och kunnigt bemötande är en förutsättning för att en våldsutsatt kvinna ska kunna ta emot samhällets stöd. Om kvinnan har varit i Sverige en kort tid och har begränsade kunskaper i svenska kan det ställas särskilda krav på lyhördhet och flexibilitet från personalens sida för att samtalet ska fungera och ibland kan en tolk behöva anlitas. Bemötandet har en central betydelse och det är viktigt att personal inom socialtjänst och hälso- och sjukvård som möter våldsutsatta kvinnor har kunskap om och förmåga att se tecken på våld och att det vet hur man kan samtala och ställa frågor om våld.

Respekt och förståelse

Att vilja se, vilja veta och våga fråga är grundläggande för att kunna identifiera och hjälpa en person i svåra situationer. Det handlar om att våga lyssna och kunna ta emot kvinnans berättelse [43].

Respekt, lyhördhet och förståelse är nyckelord. Det är viktigt att utgå från den person man har framför sig och man kan därför behöva formulera sig olika beroende på kvinnans kommunikationsförmåga, ålder, bakgrund med mera. Kvinnan är i en utsatt situation och kan känna sig utlämnad, hon kan vara rädd för sin och sina eventuella barns säkerhet samt vara orolig för att inte bli trodd eller förstådd. Man kan då fråga vad som har hänt och låta henne berätta i sin egen takt, ge henne den tid hon behöver. Man bör vara medveten om att det kan vara svårt för kvinnan att berätta allt på en gång, och därför erbjuda flera samtal. Det kan nämligen ta tid för henne att våga lita på omgivningen och berätta allt som hänt. Särskilt om kvinnan har återvänt till mannen kan det vara lätt att – mer eller mindre omedvetet – vara kritisk och ifrågasättande. Känslorna mellan kvinnan och mannen kan dock vara starka och om man kritiserar mannen kan kvinnan uppfatta det som kritik mot sig själv [43].

Kommunikation är grundläggande i alla möten. Många våldsutsatta kvinnor vittnar om hur viktigt det var att det första samtalet kändes bra, när de valde att berätta om sin situation och söka stöd [40].

Förutsättningar för ett gott bemötande

Våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund kan behöva möta personal som har kunskap och kompetens om de olika faktorer som kan påverka kvinnornas livssituation. I den kunskapen ingår att vara medveten om både sin och kvinnans sätt att se på livet utifrån sin egen föreställningsvärld och kultur. Den specifika kunskapen omfattar egna och andras värderingar, samt kulturens och religionens betydelse och olika innebörd i såväl problem som lösningar [33].

Det finns en kunskapssammanställning och litteraturöversikt från 2007 om flerkulturell social barn- och ungdomsvård, och i den beskrivs ett antal förutsättningar för ett framgångsrikt arbete med familjer med invandrarbakgrund [33]. Dessa förutsättningar är även viktiga för att skapa ett gott och professionellt bemötande av våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund, och det gäller

- kunskap
- god kommunikation
- kultursensitivitet
- god situationsförståelse.

Grundläggande *kunskaper* om våldsproblematik behövs för att kunna ställa relevanta frågor och uppmärksamma våld. Utvärderingar av utbildningsinsatser visar att kunskap om våldets effekter gör att de yrkesverksamma blir mer benägna att ställa frågor om våld samt att de blir bättre på att identifiera våldet [46].

Yrkesverksamma som kommer i kontakt med våldsutsatta kvinnor behöver också veta hur man tar till sig kvinnornas berättelser om våld, och hur man går vidare med exempelvis utredningar och stödinsatser. Personal från olika verksamheter behöver även ha kännedom om vad som gäller specifikt för de egna arbetsuppgifterna samt vilka rutiner och bestämmelser som gäller just deras egna verksamheter.

Det är också viktigt att veta hur man ska samverka med andra aktörer samt att personal har kunskap om andra myndigheters ansvarsområden, möjligheter och begränsningar, för att kunna ge de våldsutsatta kvinnorna ett så bra omhändertagande som möjligt.

För ett gott bemötande kan personalen även behöva interkulturell kompetens, det vill säga kunna överbrygga olika synsätt, förstå och respektera andra människors perspektiv men också att ha förmåga att ifrågasätta det egna tänkandet (se även ”Interkulturell kompetens” i avsnittet om centrala begrepp).

God kommunikation är viktigt i alla möten och man kan behöva anlita en tolk om kvinnan har så begränsade kunskaper i svenska att det blir svårt att kommunicera (se även avsnittet ”Att använda tolk” nedan).

I mötet med kvinnor med utländsk bakgrund är *kultursensitivitet* en annan viktig aspekt [38]. Kultursensitivitet innebär att man är medveten om de specifika förutsättningar som gäller för en viss flerkulturell situation. Detta ställer krav på att personalen är lyhörd för kvinnans behov och kan anpassa sig därefter. Det är också viktigt att ställa frågor och möta varje kvinna med en öppen hållning. Det innebär också en medvetenhet om att kulturer förändras och att reflektera över kulturella frågor.

Att vara lyhörd för andra sätt att beskriva, förstå och analysera problem än man är van vid, är viktigt i mötet med kvinnor med utländsk bakgrund [38]. En *god situationsförståelse* skapas också genom att ha kunskap och insikt om kvinnans socioekonomiska förhållanden. Denna förståelse kan skapas, t.ex. genom att man ställer frågor för att ta reda på hur den andra personen tänker och resonerar [38].

För personal som kommer i kontakt med våldsutsatta kvinnor är det också betydelsefullt att ha en god förmåga att möta människor i utsatta situationer och i kris på ett respektfullt sätt.²³ De som arbetar direkt med de våldsutsatta kvinnorna kan behöva handledning, så att de får möjlighet att bearbeta de känslor som kan väckas av kvinnornas livsberättelser.

Att uppmärksamma barnen

Barn kan fara illa av att bevittna våld eller andra övergrepp som begås i familjen eller den närmaste omgivningen. Barn som bevittnar våld kan även själva vara utsatta för övergrepp och det är därför viktigt att uppmärksamma dessa barn.²⁴

Socialtjänsten har ett ansvar för barn som har bevittnat och blivit utsatta för våld eller andra övergrepp, av eller mot närstående.²⁵

Hälso- och sjukvårdspersonal och andra yrkesgrupper inom verksamheter som berör barn och unga måste anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får veta eller misstänker att ett barn far illa.²⁶ Det gäller bland annat personal inom elevhälsan och personal på ungdomsmottagningar. När barn har bevittnat våld av eller mot närstående vuxna är ett exempel på en situation då anmälan ska göras.²⁷

Att använda tolk

I vissa fall kan en tolk behövas för att göra en muntlig tolkning eller en skriftlig översättning. En myndighet bör anlita tolk när man har att göra med någon som exempelvis inte behärskar svenska. Det framgår av 8 § förvaltningslagen (1986:223), FL.

Om en tolk behövs vid samtal med den utsatta personen själv eller med andra berörda är det helt avgörande att tolkningen sker på ett korrekt sätt. Det är viktigt att använda en tolk som är neutral både i förhållande till den våldsutsatta och till den eller dem som utövar våldet, så att använda en familjemedlem som tolk kan vara direkt olämpligt [3, 47]. Den utsatta personen måste också lita på tolken och då kan könet ha betydelse. Den som behöver tolkhjälp kan därför tillfrågas om hon eller han föredrar en kvinnlig eller manlig tolk.

Man behöver vara medveten om att det gäller en redan känslig situation och att tolken ytterligare kan begränsa den våldsutsatta personens vilja och möjlighet att tala fritt. Det kan behövas mer tid för att skapa tillit och man behöver också ta hänsyn till att samtal genom tolk i sig tar mer tid i anspråk [3].

Ibland finns möjlighet att få en tolk som har rätt språkkunskaper men inte samma etniska tillhörighet som den utsatta personen, och i vissa fall kan telefontolk vara ett bra alternativ[48]. Erfarenheter har visat att tol-

²³ Se SOSFS 2009:22.

²⁴ Se prop. 2005/06:166 Barn som bevittnat våld s. 12 .

²⁵ 5 kap. 11 § tredje och fjärde stycket SoL.

²⁶ 14 kap. 1 § SoL.

²⁷ Prop. 2005/06:166 s. 16.

kens kön, etniska bakgrund, religion, politiska tillhörighet och andra faktorer blir mindre viktiga när anonymiteten ökar [47].

Att diskutera

- Hur har det fungerat att använda tolk i er verksamhet?
- Hur har ni agerat om svårigheter uppstått?

Hur upptäcka och fråga om våld och utsatthet?

För att kunna hjälpa en våldsutsatt kvinna och få slut på våldet är det första steget att få vetskap om våldet så att kvinnan får den hjälp och stöd som hon har rätt till och behöver. Mellan närstående existerar ofta olika slags beroendeförhållanden som medger att våld utövas upprepat och systematiskt, och många har svårt att berätta på eget initiativ på grund av rädsla som är kopplad till hot samt känslor av skuld och skam kan för både vuxna och barn göra det svårt att på eget initiativ öppet berätta om våldserfarenheter.

Många kvinnor söker därför inte hjälp utan försöker dölja våldsutsattheten, och ibland vill de inte ens erkänna det för sig själva. Som nämnts tidigare kan kvinnan även vara rädd för att utsättas för mer våld om hon berättar, eller vara rädd för att barnen ska bli omhändertagna av socialtjänsten. Kvinnor som saknar permanent uppehållstillstånd kan också vara rädda för att inte få stanna i Sverige.

Att samtala och ställa frågor om våld

Det är viktigt att personal inom socialtjänst och hälso- och sjukvård som möter våldsutsatta kvinnor har kunskap om och förmåga att se tecken på våld. Att ställa frågor om våld är ett sätt att upptäcka våldet så att det kan uppmärksammas även om kvinnan inte själv har valt att aktivt söka hjälp [3].

Inom hälso-och sjukvården kan personalen ha så kallade hälsofrämjande samtal med patienter om deras fysiska, psykiska och sociala välbefinnande för att kunna sätta in hälsofrämjande åtgärder. I Socialstyrelsens termbank finns ”hälsofrämjande åtgärd” beskriven [49]. Avsikten är att människor ska kunna bli mer delaktiga och få en större tilltro till sin egen förmåga. Inom ramen för ett sådant samtal går det att ta upp frågan om våld. En fråga om våldsutsatthet kan också få kvinnan att fundera över sin våldsutsatthet och ta ställning till om och hur hon vill förändra sin situation. En enkel fråga kan alltså sätta igång en viktig process hos kvinnan [46].

De flesta kvinnor som utsätts för våld vill inte se sig själva som våldsutsatta och tänker kanske inte på våldet som misshandel, övergrepp och våldtäkt. När man ställer frågor om våld är det därför viktigt att använda konkreta ord, exempelvis slag och knuffar, och det är bra att fokusera på kvinnans egen upplevelse genom att använda uttryck som ”blivit rädd”, ”varit med om något obehagligt”, ”gjort dig illa” och så vidare [50].

Detta är några exempel på direkta frågor:

- Har någon slagit, sparkat, skrämt eller gjort dig illa?
- Jag ser att du har ett blåmärke på armen, hur fick du det?
- Jag undrar lite, är det något som har hänt dig?
- Har det hänt att du känt dig rädd för någon?
- Känner du dig trygg där du bor nu?
- Känner du dig säker med din partner?

Det är samtidigt viktigt att tänka på att det kan vara smärtsamt för kvinnan att redogöra för våldsamma händelser och därför kan samtalet behöva ta tid. Det underlättar om man redan från början försöker sätta upp en ram för samtalet, bestämmer hur lång tid som finns till förfogande och när uppföljningen ska ske. För kvinnan kan det också vara en lättnad att inte behöva berätta allt på en gång, utan få fortsätta vid ett senare tillfälle. Det är mycket viktigt att bekräfta allvaret i kvinnans berättelse.

I vissa fall kan kvinnan behöva få information om olika handlingsalternativ på en gång, t.ex. få kontakt med en kurator eller olika insatser inom socialtjänsten, eller få veta hur man gör en polisanmälan [3]. Om kvinnan inte kan eller vill ta dessa kontakter själv kan hon behöva få hjälp med det.

Hinder, motstånd och svårigheter med att fråga

Personal kan uppleva hinder för att fråga om känsliga ämnen såsom våldsutsatthet i allmänhet och sexuellt våld i synnerhet. Ett sådant hinder kan vara tidsbrist och ett annat är rädsla för att kränka kvinnans integritet. Det kan också handla om att personalen inte vet hur kvinnan ska få stöd och hjälp på bästa sätt, eller inte tror sig ha relevanta insatser att erbjuda kvinnan. Förutsättningarna för att fråga om våld och utsatthet blir bättre med utbildningsinsatser och ökad kunskap om problematiken, i kombination med mindre tidspress [46].

När man frågar om våldsutsatthet är det viktigt att betona att det är frivilligt att svara på frågorna. Personalen kan även säga att frågorna ställs för att våld har visat sig vara ett vanligt problem bland kvinnor.

En del kvinnor väljer att inte ta upp sin våldsutsatthet eller vill inte prata om den vid en direkt fråga, trots att många tecken tyder på våld i relationen, och då är det viktigt att respektera detta. Om kvinnan inte är redo att göra en polisanmälan eller lämna mannen ska även detta respekteras [3]. Socialnämnden har samtidigt ett ansvar att stödja och hjälpa våldsutsatta kvinnor²⁸ och kvinnan kan i dessa lägen behöva få information om olika handlingsalternativ och möjligheter till stöd och hjälp på kortare eller längre sikt, liksom om vad som gäller vid en eventuell polisanmälan [3].

Se även ”Om kvinnan inte vill ha utredning, stöd och hjälp” under ”Samhällets ansvar”.

Att inte kunna hjälpa kvinnan kan skapa en enorm frustration och ibland ilska hos personalen, både gentemot förövaren och mot kvinnan som är utsatt. Det är därför viktigt att vara beredd på sina reaktioner och, känna till

²⁸ Se 5 kap 11 § SoL.

våldets mekanismer och förstå hur en uppbrottsprocess kan se ut. Mer information finns i avsnittet ”Att ta sig ur en våldsamt tillvaro”.

Tecken och symtom på våldsutsatthet

Ibland kan omgivningen ana att kvinnan har utsatts för våld. Ofta finns dock inga tydliga tecken, men om man är uppmärksam och har kunskap om våld ökar sannolikheten för att upptäcka våldsutsatthet [50].

Fysiska skador och tecken

Så gott som alla fysiska skador kan uppstå genom våld. Det kan handla om blåmärken, krosskador, frakturer, sår, stickskador samt brännskador. Skadorna kan ha uppkommit på en mängd olika sätt – genom slag, sparkar, knuffar, stryptag [43]. Vanliga ställen för skadorna är huvudet, ansiktet, nacken eller ställen som döljs av kläder, t.ex. bröst och överarmar. Flera skador samtidigt, delvis läkta och nya skador kan vara tecken på våld. Vanliga fysiska skador till följd av våld kan också vara värk och smärta, sömn- och ätstörningar, gynekologiska besvär, yrsel eller andra psykosomatiska problem [43].

Psykiska reaktioner och konsekvenser

Våldsutsatthet kan medföra både kort- och långvariga psykiska besvär. Bland dem finns depression, psykisk ohälsa och dåligt självförtroende, men det kan även gälla att kvinnan förändrar sin personlighet och exempelvis blir tillbakadragen och isolerar sig eller lätt tappar tålamodet med barnen. Kvinnan kan också bli utåtagerande och börja utöva våld mot andra eller bli självdestruktiv.

Kvinnan kan även reagera på våldet genom att undvika vissa personer eller vissa platser, eller motsätta sig fysisk kontakt.

Depression och ångest är vanliga reaktioner på våld. Posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) kan också vara en reaktion på att ha utsatts för våld. Våldsutsatta har även en högre risk för självmord [43].

Våldsutsatthet kan vidare förstärka annan psykisk ohälsa hos den som utsätts. Personalen inom socialtjänsten kan därför behöva samarbeta med personal som har medicinsk, psykologisk eller psykiatrisk kompetens, för att kunna uppmärksamma kvinnans eventuella behov av medicinska och psyko-terapeutiska insatser [43].

Missbruk som indikation på våld – och tvärtom

Kvinnor som är utsatta för våld missbrukar alkohol och droger i högre grad än andra kvinnor [43, 46], och en hög konsumtion av alkohol eller droger kan därmed indikera att en kvinna är utsatt för misshandel. Det kan därför vara motiverat att ställa frågor om alkohol- och drogvänor till kvinnor som är våldsutsatta – och tvärtom, ställa frågor om våld till kvinnor med missbruksproblem [9].

Att diskutera

Hur ser det ut på din arbetsplats när det gäller att hantera frågor om våld? Diskutera gärna utifrån följande frågor:

- Om det finns anledning att ta upp frågan om våld, hur kan du gå tillväga och hur kan du vara tydlig med att du frågar?
- Vad har ni för rutiner för vad som ska göras om det bekräftas att en kvinna är våldsutsatt?
- Har du någon gång mött en kvinna som inte vill ha hjälp trots sin våldsutsatthet? Hur reagerade du då? Hade du kunnat göra någonting annorlunda?

Samhällets ansvar

Kvinnor med utländsk bakgrund som är utsatta för våld kan behöva ha kontakt med och få insatser från flera olika aktörer. De kan behöva stöd och hjälp från socialtjänsten, vård eller behandling från hälso- och sjukvården samt kontakt med rättsväsendet om de har gjort en polisanmälan. Det här kapitlet behandlar vad lagstiftningen säger om våld i nära relationer, med fokus på socialtjänstens samt hälso- och sjukvårdens ansvar.

Några gemensamma utgångspunkter

Våld – en kränkning av mänskliga rättigheter

Våld mot kvinnor i nära relationer är en kränkning av kvinnors mänskliga rättigheter. Sverige har ställt sig bakom en rad internationella överenskommelser som rör mänskliga rättigheter, som en del i statens ställningstagande mot våldet. Detta ingår i våra internationella åtaganden för en bättre folkhälsa på global nivå.

Sverige är folkrättsligt förpliktad att ha en lagstiftning som stämmer med kraven i de konventioner som vi har anslutit oss till, bland annat FN:s konvention om att avskaffa all slags diskriminering av kvinnor (CEDAW). Konventionen tar inte uttryckligen upp våld mot kvinnor, men kommittén för CEDAW har i en rekommendation angett att definitionen av diskriminering mot kvinnor innefattar könsbaserat våld [51].

Sverige har även anslutit sig till konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen) [52]. Sverige ska enligt konventionen exempelvis vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder att skydda barn mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld [53].

Icke-diskrimineringsprincipen

Det finns en grundläggande princip i både FN:s konventioner om mänskliga rättigheter och i svensk rätt, nämligen principen om icke-diskriminering. Den svenska diskrimineringslagen syftar till att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder.²⁹

Diskriminering är som huvudregel förbjuden inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården.³⁰

²⁹ 1 kap. 1 § diskrimineringslagen (2008:567), DL.

³⁰ 2 kap. 13 § DL. För undantag från diskrimineringsförbudet vad gäller socialtjänst och hälso- och sjukvård, se 2 kap. 13 a och 13 b §§ DL.

Socialtjänstens ansvar

I det här utbildningsmaterialet har Socialstyrelsen valt att ta upp några centrala delar i lagstiftningen när det gäller socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor. För att ge socialtjänsten vägledning i detta arbete har Socialstyrelsen som tidigare nämnts publicerat dels SOSFS 2009:22, dels handboken *Våld*. Socialstyrelsen håller också på att revidera nuvarande SOSFS 2009:22, och bland annat kommer vissa delar av de allmänna råden att bli föreskrifter. De nya föreskrifterna och allmänna råden kommer till skillnad mot SOSFS 2009:22 att vara könsneutrala och även omfatta barn som har utsatts för brott. De beräknas bli klara under våren 2014.

För en heltäckande genomgång av socialnämndens ansvar hänvisar vi bland annat till dessa skrifter, liksom till SOSFS 2006:12 om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga samt den kompletterande handboken [54]. De allmänna råden och handboken *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* är för närvarande under revidering och planeras vara färdiga under våren 2014. Socialstyrelsens vägledning om socialnämndens generella ansvar för brottsoffer är också en bra källa till kunskap [55].

Kommunens ansvar och ansvarsfördelning mellan kommuner

Varje kommun ansvarar för socialtjänsten inom sitt område. Kommunen har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver. Detta innebär ingen inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän.³¹

Bestämmelser om ansvarsfördelning mellan kommuner finns i 2 a kap. SoL.³² Huvudregeln är att den kommun där en våldsutsatt kvinna vistas ska ansvara för det stöd som hon behöver. Är den våldsutsatta kvinnan däremot bosatt i en annan kommun än den hon vistas i är det bosättningskommunen som har ansvaret, men vistelsekommunen ska ge stöd och hjälp i akuta situationer.

Kommunens ansvar för olika grupper av kvinnor med utländsk bakgrund

Kommunens ansvar omfattar även kvinnor som exempelvis är asylsökande eller så kallade papperslösa (det vill säga personer som håller sig undan en avvisning eller utvisning, eller befinner sig i Sverige utan att ha ansökt om nödvändiga tillstånd för att vistas här). Även i de fall en kvinna under asyltiden utsätts för våld eller andra övergrepp av en närstående, har kommunen ansvar för att se till att hon får det stöd och hjälp som hon behöver. Det framgår av principen om kommunens yttersta ansvar i 2 kap. 1 § SoL. Kom-

³¹ 2 kap. 1 § SoL. Om en kvinna exempelvis har behov av hälso- och sjukvårdsinsatser är det landstingets ansvar att tillgodose detta behov. Om behovet är akut och den ansvarige huvudmannen inte tar sitt ansvar kan kommunen dock inom ramen för sitt yttersta ansvar tillfälligt behöva träda in. Se exempelvis Högsta förvaltningsdomstolens dom den 10 november 2011, mål nr 5266-10.

³² Se även Prop. 2010/11:49 Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun.

munens insatser kan dock i vissa fall komma att begränsas till insatser i en akut nödsituation.³³

I lag (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl., LMA, finns även särskilda bestämmelser som rör bland annat asylsökande. Enligt LMA ansvarar Migrationsverket för att asylsökande vid behov ska få bistånd i form av logi, bostadsersättning och dag ersättning, och bistånd för särskilda behov (så kallat särskilt bidrag). Den som omfattas av LMA har däremot inte rätt till bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL för förmåner av motsvarande karaktär. Rätt till bistånd föreligger inte heller för bostadskostnader.³⁴ Om en våldsutsatt kvinna skulle vara i behov av andra insatser än de som nämns i LMA kan kvinnan därmed vända sig till kommunen för att söka bistånd.

I förordningen (2002:1118) om statlig ersättning för asylsökande m.fl. regleras kommunernas rätt till ersättning för de faktiska kostnader som kommunerna haft.

Den som håller sig undan så att ett beslut om avvisning eller utvisning inte kan verkställas har inte rätt till bistånd enligt LMA. Enligt vad som framgår ovan är det därmed ansvarig kommun enligt 2 kap. SoL som får pröva om en så kallad papperslös kvinna som är våldsutsatt har rätt till bistånd enligt SoL. Inte heller en kvinna som har beviljats TUT på grund av att hon har för avsikt att ingå äktenskap eller inleda ett samboförhållande med en person som är bosatt i Sverige omfattas av LMA.³⁵ Om en våldsutsatt kvinna som har fått TUT pga. anknytning har behov av stöd och hjälp är det också ansvarig kommun som måste se till att hennes behov tillgodoses.

Om den våldsutsatta kvinnan är en EU- eller EES-medborgare som har uppehållsrätt i Sverige ska hon behandlas på samma sätt som den som är bosatt i Sverige, om hon ansöker om någon form av socialt bistånd.

En utförlig beskrivning av ansvarsfördelningsreglerna finns i Socialstyrelsens meddelandeblad *Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun – nya bestämmelser den 1 maj 2011*, nr 3/2011 samt Socialstyrelsens handbok *Våld*. Se även Socialstyrelsens vägledning *EG-rätten och socialtjänsten*.

Socialtjänstens ansvar för vissa målgrupper

I 5 kap. SoL finns särskilda bestämmelser för socialnämndens ansvar för olika grupper. Det gäller

- barn och unga
- äldre personer
- personer med funktionsnedsättning
- personer med missbruks- och beroendeproblem
- personer som vårdar eller stödjer närstående
- brottsoffer och våldsutsatta kvinnor.

³³ Jmf JO 1994/95 s. 272 och RÅ 1995 ref. 70.

³⁴ Se 1 och 13 §§ LMA.

³⁵ Se 1 § LMA.

Eftersom detta utbildningsmaterial avser våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund är det grupperna ”brottsoffer och våldsutsatta kvinnor” och ”barn och unga” som beskrivs nedan. Unga kvinnor under 18 år är i lagens mening barn och därför har Socialstyrelsen valt att även nämna de bestämmelser som gäller dem. Kvinnor med utländsk bakgrund som är (eller har varit) utsatta för våld kan dock naturligtvis också vara äldre, ha funktionsnedsättningar eller ha en missbruks- eller beroendeproblematik. Det är därför viktigt att utgå ifrån den specifika situation som den enskilda kvinnan befinner sig i och de olika faktorer som kan påverka kvinnans utsatthet, för att på bästa sätt fånga upp hennes unika behov. En beskrivning av samtliga grupper finns i handboken *Våld* och andra utbildningsmaterial om särskilt utsatta grupper som Socialstyrelsen har tagit fram [9, 56].³⁶

Brottsoffer och våldsutsatta kvinnor

Den så kallade brottsofferparagrafen (5 kap. 11 § SoL) lyfter särskilt fram brottsoffer, våldsutsatta kvinnor, barn som utsatts för våld samt barn som har bevittnat våld.

Av bestämmelsens första stycke framgår att socialnämnden ska verka för att brottsoffer och deras närstående får stöd och hjälp, och det gäller samtliga brottsoffer oavsett ålder och kön. Därmed omfattas, jämfört med bestämmelsens andra stycke, bland annat pojkar och män som utsätts för våld av närstående, vilket inkluderar hedersrelaterat våld. Även personer som utsätts för våld eller andra övergrepp av andra än närstående omfattas.

Med ”närstående” menas att det finns en nära och förtroendefull relation mellan förövaren och brottsoffret. Det kan exempelvis röra sig om en make, sambo, pojk- eller flickvän, syskon, barn, barnbarn, föräldrar eller andra närstående.³⁷ Det finns inte något krav på att våldsutövaren ska vara dömd eller polisanmäld.³⁸

Våldsutsatta kvinnor

I bestämmelsens andra stycke betonas socialnämndens ansvar för att *särskilt beakta* att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan behöva stöd och hjälp för att förändra sin situation.

Med ”våld eller andra övergrepp” avses systematisk misshandel och andra övergrepp, t.ex. av det slag som omfattas av 4 kap. 4 a § brottsbalken om grov kvinnofridskränkning.³⁹ Utöver misshandel kan bland annat olaga hot, hemfridsbrott, ofredande och olika typer av sexualbrott rubriceras som grov kvinnofridskränkning.

Socialnämndens skyldighet omfattar behovet av hjälp och stöd hos alla kvinnor som utsätts för våld av någon närstående. Det inkluderar kvinnor med särskilda behov på grund av exempelvis missbruk, funktionsnedsättning, utländsk bakgrund eller ålder.⁴⁰

³⁶ Socialstyrelsen håller även på att ta fram ett utbildningsmaterial om våld mot äldre kvinnor.

³⁷ Prop. 2006/07:38 s. 31 och 46.

³⁸ Prop. 2006/07:38 s. 27.

³⁹ Prop. 2006/07:38 s. 31.

⁴⁰ Prop. 2006/07:38 s. 34.

Barn som utsatts för brott och bevittnat våld

När det gäller barn kompletterades brottsofferparagrafen den 1 januari 2013 med ett nytt tredje stycke som förtydligar att socialnämnden har ansvar för att stödja och hjälpa barn som har utsatts för brott samt deras närstående.

Enligt det fjärde stycket ska socialnämnden ge stöd och hjälp till barn som har bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående⁴¹.⁴²

Socialnämnden har även ett allmänt ansvar att bland annat verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden samt i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom.⁴³ Socialnämnden ska även med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling och sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver, i vissa fall vård och fostran utanför det egna hemmet.

När det gäller barn som far illa eller riskerar att fara illa har socialnämnden en särskild skyldighet att samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. Nämnden ska aktivt verka för att samverkan kommer till stånd.⁴⁴

Socialtjänstens uppgifter

Socialnämnden har bland annat ansvar för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det. Dessutom ska nämnden främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden, exempelvis genom att bedriva uppsökande verksamhet. Socialnämnden ska också informera om socialtjänsten i kommunen.⁴⁵

Uppsökande verksamhet och information

En av socialnämndens uppgifter är att informera om socialtjänsten i kommunen. I sitt uppsökande arbete ska nämnden upplysa om socialtjänstens arbete och erbjuda hjälp till grupper och enskilda. När det är lämpligt ska socialnämnden samverka med andra samhällsorgan samt med organisationer och andra föreningar.⁴⁶ Det är angeläget att nämnden har ett aktivt och uppsökande arbete riktat till dem som utsätts för våld av närstående samt att informationen och formerna för arbetet anpassas så att man kan nå olika grupper av personer, till exempel kvinnor med utländsk bakgrund.

Det är lämpligt att ta tillvara den kunskap som finns inom kvinnofridsteam eller på andra håll inom socialtjänsten för våldsutsatta kvinnor.

⁴¹ Den 1 januari 2013 ersattes begreppet ”närstående vuxna” av begreppet ”närstående”. Bestämmelsen omfattar numera således även syskon och andra närstående som inte är vuxna. Se proposition 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga s. 98 och 129.

⁴² Se 5 kap. 11 § fjärde stycket SoL.

⁴³ Se 5 kap. 1 § SoL.

⁴⁴ Se 5 kap. 1 a § SoL.

⁴⁵ Se 3 kap. 1 § SoL.

⁴⁶ Se 3 kap. 1 och 4 §§ SoL.

Krav på god kvalitet och lämplig personal

Insatserna inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet och det ska finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet för att utföra uppgifterna.⁴⁷ Kravet på god kvalitet gäller både offentlig och enskild verksamhet.⁴⁸ I SOSFS 2009:22 finns rekommendationer om personalens kompetens i arbetet med våldsutsatta kvinnor.

Kommunala handlingsplaner

För att underlätta såväl det interna arbetet som samverkan med andra aktörer när det gäller våldsutsatta kvinnor, är det lämpligt att kommunerna upprättar handlingsplaner med mätbara mål och en beskrivning av vad som ska göras för att uppnå målen. En handlingsplan kan också kompletteras med en plan för hur samverkan ska bedrivas, både med andra aktörer och internt inom kommunen. Det är viktigt att en handlingsplan är politiskt förankrad och att det finns resurser för att kunna genomföra och följa upp det som står i den. Det är också väsentligt att all berörd personal har kunskap om handlingsplanen så att den kan utgöra ett stöd i arbetet [3].

När det gäller kvinnor med risk för särskild utsatthet, till exempel våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund, kan det i arbetet med handlingsplanen vara bra att tänka på

- hur man konkret arbetar för att upptäcka och uppmärksamma våldsutsatthet hos dessa kvinnor
- hur man genomför kartläggningar av våldsutsatthet bland kvinnor som riskerar att vara särskilt utsatta
- hur man tar fram information som är anpassad för olika grupper
- hur man samverkar för att garantera kvinnor med särskilda behov ett skyddat boende
- hur man genomför utbildningssatsningar med fokus på behoven hos särskilt utsatta grupper.

Utreda behov av stöd och hjälp

Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden. Det gäller även om nämnden på något annat sätt fått kännedom om något som kan leda till en åtgärd från nämnden.⁴⁹ Det är inte tillåtet att inleda utredning mot en vuxen persons vilja, förutom om personen befinner sig i en situation som kan leda till åtgärder enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, LVM.

I SOSFS 2009:22 finns bland annat rekommendationer för vad en utredning som gäller en våldsutsatt kvinna bör innehålla. För att förebygga och upptäcka våld och för att kunna ge ett heltäckande stöd till våldsutsatta behöver socialnämnden även ta hänsyn till och uppmärksamma kränkningar som inte är brott [3]. Detta kan till exempel gälla vid olika former av försummel-

⁴⁷ Se 3 kap. 3 första och andra stycket SoL.

⁴⁸ Prop. 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen s. 51.

⁴⁹ 11 kap. 1 § SoL.

ser som underlåtenhet att ge vård och omsorg eller flera av de kränkningar och psykiska trakasserier som beskrivits i föregående avsnitt.

Syftet med utredningen är att kartlägga kvinnans livssituation som helhet. Då är det viktigt att beakta att enstaka händelser kan vara del i ett mönster. I en helhetsbedömning av kvinnans situation behöver även sådana faktorer vägas in som har med annat att göra än våldsutsattheten, till exempel hur hennes nätverk ser ut [3].

Detta är viktigt för att se om det finns någon eller några personer som känner till hennes situation och som kan vara ett stöd. En del våldsutsatta kvinnor blir isolerade från omgivningen och saknar helt stöd från anhöriga och vänner, och isoleringen kan vara särskilt stark för kvinnor med utländsk bakgrund som har varit i Sverige under en kort tid. Kvinnan kan också ha ett nätverk, kanske i form av egna släktingar eller mannens släktingar, utan att det utgör ett stöd i hennes våldsutsatthet [3].

Vissa vill eller vågar inte berätta om våldet för släkt och vänner i ursprungslandet, vilket kan medföra en stark känsla av ensamhet [13]. I en del fall kan även någon eller några i kvinnans nätverk utgöra ett hot mot henne, vilket är väsentligt att känna till för socialtjänsten. I ett nätverk kan det vidare finnas personer som stödjer den våldsutsatta kvinnan i sak, men som ändå har svårt att ge henne stöd eftersom de då tar egna risker. Det kan exempelvis vara fallet vid hedersrelaterad brottslighet eller partnervåld i ett litet samhälle där alla känner varandra, liksom i religiösa samfund [3].

Akuta och långsiktiga behov

I alla ärenden som rör våldsutsatta kvinnor bör socialnämnden utreda vilket behov kvinnan har av stöd och hjälp med anledning av våldet akut och på längre sikt.⁵⁰

Med akuta behov avses det som är nödvändigt att tillgodose omgående, till exempel ett skyddat eller annat tillfälligt boende om kvinnan har tvingats lämna sin bostad, eller omedelbara behov av ekonomiskt bistånd. Hon kan även behöva hjälp med att kontakta hälso- och sjukvården och Polisen. Ett beslut om akuta insatser kan tas under pågående utredning, till exempel om ekonomiskt bistånd eller skyddat boende [3].

En del kvinnor kan behöva mer hjälp även på *längre sikt*, kanske för att de har levt isolerat och inte haft någon möjlighet att lära sig hur man hanterar vardagen på egen hand. Kvinnor med utländsk bakgrund, kan befinna sig i en särskild utsatthet. Denna utsatthet kan handla om att kvinnan står i en stark beroendeställning till mannen för att klara vardagen på grund av exempelvis språksvårigheter.

Att utreda den våldsutsatta kvinnans behov på längre sikt innebär att ta reda på hur hon tänker om sin framtida situation och vilken hjälp och vilket stöd hon vill ha från socialtjänsten. Exempel på frågor att ställa är:

Hur ska boendet ordnas på kort och lång sikt? Behövs någon form av stöd-
jande samtal? Hur är kvinnans ekonomiska situation? Behövs kontakt med
hälso- och sjukvården? Behöver hon skyddade personuppgifter? Behovet av
stöd och hjälp kan finnas under lång tid, i varierande grad, och flera myndig-

⁵⁰ SOSFS 2009:22.

heter och aktörer kan behöva samverka [3]. Mer information om akuta och långsiktiga behov finns i Socialstyrelsens handbok *Våld*.

Standardiserade bedömningsinstrument – ett komplement i arbetet

Det är en komplex uppgift att identifiera våld och bedöma behov av stöd och skydd i samband med våldsutsatthet.

Standardiserade bedömningsmetoder kan ses som ett stöd och komplement till det övriga utredningsarbetet, men de kan aldrig utgöra socialtjänstens hela utredning. Tillsammans med de beslutsunderlag som socialtjänsten traditionellt samlar in i sin utredning kan de dock göra det möjligt för personalen att identifiera problem, kartlägga risker och välja relevanta insatser baserat på mer enhetliga utredningar [57].

Mer information om standardiserade bedömningsmetoder finns i Socialstyrelsens broschyr *Om standardiserade bedömningsmetoder* och Socialstyrelsens vägledning om skyddat boende.

Att använda en standardiserad bedömningsmetod innebär i regel betydande förändringar i enskilda ärenden och i verksamheter, och att använda dem på ettoreflekterat sätt kan få negativa konsekvenser. Det är viktigt att skaffa kunskap om en specifik bedömningsmetod innan man börjar använda den.

Två bedömningsmetoder som kan användas när det gäller risk för fortsatt våld är FREDA – farlighetsbedömning⁵¹ (våld av partner, före detta partner eller andra anhöriga) och SARA (våld av partner eller före detta partner).⁵²

Om kvinnan inte vill ha utredning, stöd och hjälp

I vissa fall vill kvinnan inte ha någon utredning och bedömning av sina behov. I andra fall kan socialtjänsten efter en utredning ha kommit fram till att hon har behov av stöd och hjälp, men hon säger nej till detta. I båda dessa fall kan det vara bra att socialtjänsten ändå informerar om möjligheterna att få stöd och hjälp, inklusive att det finns rådgivning och andra öppna verksamheter som inte förutsätter en föregående utredning. Det kan också vara bra att informera om den hjälp som finns att få från exempelvis hälso- och sjukvården och från ideella kvinnojourer, brottsofferjourer eller andra föreningar.

Det är också av stor betydelse att socialtjänsten försöker motivera den våldsutsatta kvinnan att ta emot stöd eller hjälp. Kvinnan som inte vill ha stöd eller hjälp kan ändå vackla i detta beslut och det kan behövas flera möten för att ta upp möjligheterna till stöd. Hon kan också behöva få information om hur hon kan kontakta socialtjänsten om hon ångrar sig eller om något inträffar som förändrar situationen.

Det är viktigt att socialtjänsten dokumenterar de bedömningar som görs, vilka insatser som erbjuds och hur personen ställer sig till dem.⁵³ Våldsutsatta kvinnor kan också vara föräldrar och många stannar kvar i en våldsam

⁵¹ För ytterligare information, se Socialstyrelsens webbplats.

⁵² För ytterligare information, se till exempel NCK:s webbplats där det finns en checklista för SARA, inklusive kontaktuppgifter.

⁵³ Se 11 kap. 5 och 6 §§ SoL samt i SOSFS 2006:5.

relation av rädsla för att barnen annars ska omhändertas. Kvinnan kan därför behöva få information om hur barnen drabbas av att bevittna våld och om risken för att de själva kan bli utsatta. Mer om detta finns i avsnittet ”Att uppmärksamma barnen” och i nästa avsnitt.

Om något barn har bevittnat våldet

Socialtjänsten ska verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden.⁵⁴ Dessutom ska nämnden särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd eller hjälp.⁵⁵

Om socialnämnden fått en anmälan som rör barn eller unga har socialnämnden sedan den 1 januari 2013 skyldighet att genast göra en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd och bedömningen ska även dokumenteras.⁵⁶ Skyddsbedömningen ska göras samma dag som anmälan kommer in eller senast dagen efter om anmälan kommit in sent den dagen.⁵⁷

Insatser efter kvinnans behov

Hjälpsbehoven och de insatser man väljer beror bland annat på vilken karaktär och omfattning våldet har och om våldet har hänt nyligen eller ligger längre tillbaka i tiden. Socialtjänsten behöver göra en helhetsbedömning av kvinnans situation för att även kunna tillgodose eventuella behov som har att göra med andra faktorer än våldsutsattheten [3].

Våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund med liten kunskap om svenska samhället kan till exempel behöva hjälp med att ta kontakt med hälso- och sjukvården och polisen. Kvinnor med utländsk bakgrund kan ibland också ha ett större behov av hjälp med praktiska göromål, exempelvis kontakt med barnens förskola eller skola, kontakt med banken eller att få hjälp med att hitta en permanent bostad.

Ekonomiskt bistånd

När det gäller bedömningen av den enskildes rätt till ekonomiskt bistånd görs detta utifrån vilka inkomster den enskilde har och huruvida dessa är tillräckliga för att den enskilde ska uppnå en skälig levnadsnivå.⁵⁸

Om det finns särskilda skäl kan socialnämnden beräkna kostnaderna till en högre nivå än vad riksnormen för försörjningsstöd anger.⁵⁹

Asylsökande kvinnor som omfattas av lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande, LMA, har inte rätt till bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL för förmaner av motsvarande karaktär. De har inte heller rätt till bistånd för bostadskostnader. I stället är det Migrationsverket som ansvarar för att dessa

⁵⁴ 5 kap. 1 § SoL.

⁵⁵ 5 kap. 11 § fjärde stycket SoL.

⁵⁶ 11 kap. 1 a § första stycket SoL.

⁵⁷ Prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga s. 60.

⁵⁸ Se 4 kap. 1 § SoL och Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd.

⁵⁹ 4 kap. 3 § SoL.

kvinnor får bistånd i form av exempelvis bostadsersättning, dagersättning och särskilt bidrag.⁶⁰

Mer information om ekonomiskt bistånd finns i Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd och Socialstyrelsens handbok *Ekonomiskt bistånd*. Ytterligare exempel på stödinsatser finns i handboken *Våld*. I handboken finns även information om vilket ansvar socialtjänsten har när det gäller dokumentation, säkerhetsplanering, sekretessförfarande och uppföljning.

Skyddat och annat lämpligt tillfälligt boende

Om en våldsutsatt kvinna behöver ett tillfälligt boende och själv inte kan ordna en annan bostad så bör socialnämnden kunna erbjuda henne ett lämpligt tillfälligt boende. Nämnden bör då erbjuda kvinnan ett lämpligt tillfälligt boende som, liksom i verksamheten i övrigt, beaktar hennes särskilda behov utifrån ålder, etnicitet, sexuell läggning, funktionsnedsättning missbruk eller beroende.⁶¹

Våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund kan ha speciella behov av hjälp och stöd, inte minst behov att kunna uttrycka sig på sitt eget språk, vilket vi diskuterar i avsnittet ”Stöd till våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund”. Det finns ett antal kvinnojourer i Sverige som erbjuder skyddat boende som riktar sig specifikt till kvinnor med utländsk bakgrund.⁶²

Mer information finns i Socialstyrelsens vägledning om skyddade boenden *Fristad från våld* och i handboken *Våld*.

Råd och stöd

Om en våldsutsatt kvinna behöver stöd och hjälp akut eller på kort eller lång sikt bör socialnämnden, i enlighet med SOSFS 2009:22, bland annat kunna erbjuda:

- Råd och stöd
- Hjälp vid kontakt med andra myndigheter, till exempel hälso- och sjukvården, Skatteverket eller Polisen. Hon kan få hjälp att polisanmäla om hon vill, men anmälan är ingen förutsättning för att få stöd och hjälp
- Förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer
- Hjälp med att söka och anskaffa ett nytt permanent boende (SOSFS 2009:22).

Information om råd och stöd behöver på olika sätt anpassas så att den blir tillgänglig bland annat för personer som inte har svenska som modersmål, exempelvis på lätt svenska och olika språk [3].

Säkerhetsplanering

Socialtjänstens handläggning när det gäller kvinnor som utsätts för våld i nära relationer behöver präglas av ett säkerhetstänkande. Det gäller såväl valet av mötesplats för samtalet med kvinnan som hanteringen av dokument och datasystem [3].

⁶⁰ LMA 1 §.

⁶¹ SOSFS 2009:22.

⁶² Exempelvis Somaya, Terrafem, FemCenter.

Risken för ytterligare våld kan öka när den som utövar våldet får veta att kvinnan har vänt sig till socialtjänsten för att få hjälp eller har gjort en polisanmälan. Mer information om säkerhetsplanering finns i Socialstyrelsens handbok Våld.

Hälso- och sjukvårdens ansvar

Varje år besöker mellan 12 000 och 14 000 kvinnor öppenvården på sjukhus, jourcentraler eller primärvården till följd av våld från en partner [39]. Hälso- och sjukvårdens olika verksamheter är således mycket viktiga, både för att upptäcka och uppmärksamma och för att ge vård, stöd och hjälp till de våldsutsatta kvinnorna.

Hälso- och sjukvården har ett ansvar att se till att våldsutsatta kvinnor får den vård och behandling som de behöver. Till skillnad från socialtjänstlagen finns inga bestämmelser i hälso- och sjukvårdslagen (1982:763), HSL eller patientsäkerhetslagen (2010:659), PSL, som särskilt uppmärksammar våldsutsatta personer, utan vården och behandlingen styrs av de generella regler som alltid gäller vid hälso- och sjukvård.

Allmänt om hälso- och sjukvårdens ansvar

Målet för hälso- och sjukvården är en god hälsa och en vård på lika villkor för hela befolkningen. Vården ska ges med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans värdighet. Den som har det största behovet av hälso- och sjukvård ska ha företräde.⁶³ Hälso- och sjukvården ska arbeta för att förebygga ohälsa och den ska uppfylla kraven på en god vård. Vården och behandlingen ska även så långt det är möjligt utformas och genomföras i samråd med patienten.⁶⁴

Varje landsting ska erbjuda en god hälso- och sjukvård åt dem som är bosatta inom landstinget. Detsamma gäller dem som är kvarskrivna⁶⁵ och stadigvarande vistas inom landstinget.⁶⁶ Personer med tidsbegränsat uppehållstillstånd på grund av anknytning har också rätt till hälso- och sjukvård.⁶⁷

Landstinget måste erbjuda vård till dem som behöver omedelbar hälso- och sjukvård, även om de inte är bosatta inom landstinget.⁶⁸

Enligt 3 kap. 1 § PSL ska vårdgivaren planera, leda och kontrollera verksamheten på ett sätt som leder till att kravet på god vård upprätthålls.

Hälso- och sjukvård till asylsökande och papperslösa

Det finns särskilda bestämmelser kring hälso- och sjukvård för asylsökande m.fl. och så kallade papperslösa personer.⁶⁹ Asylsökande barn ska erbjudas vård i samma omfattning som de som är bosatta inom landstinget, och för

⁶³ 2 § HSL.

⁶⁴ 2 a och c §§ HSL samt 6 kap. PSL.

⁶⁵ Se 16 § folkbokföringslagen (1991:481).

⁶⁶ 3 § HSL.

⁶⁷ 3 § HSL.

⁶⁸ 4 § HSL. Landstingets ansvar omfattar dock inte sådan hälso- och sjukvård som en kommun inom landstinget har ansvar för enligt 18 § första och tredje stycket HSL.

⁶⁹ Personer som undanhåller sig verkställighet av beslut om avvisning eller utvisning enligt utlänningslagen, och personer som befinner sig i Sverige utan att ha ansökt om nödvändigt tillstånd för att vistas i landet.

vuxna asylsökande ska landstinget erbjuda vård som inte kan anstå, samt mödrahälsovård, vård vid abort och preventivmedelsrådgivning.⁷⁰

Sedan den 1 juli 2013 erbjuds även papperslösa personer subventionerad sjukvård, på samma villkor som asylsökande barn och vuxna.⁷¹

Det finns inget som hindrar att landstinget erbjuder vård i större omfattning.⁷²

Åtgärder från hälso- och sjukvården

När en kvinna berättar att hon har utsatts för våld kan det bli aktuellt med akuta undersökningar och behandling. De akuta behoven kan både handla om medicinsk behandling och om psykosociala insatser i form av krisbearbetning samt uppföljande stöd och kontakter.

En kvinna som akut kommer i kontakt med sjukvården kan också behöva få information om stödresurser, såsom socialtjänsten och skyddat boende, samt få veta hur hon kan polisanmäla händelsen.

En undersökning kan också komma att ligga till grund för ett rättsintyg, och det kan i sin tur utgöra del i en förundersökning inför ett åtal [9].

Åtgärder på längre sikt

Den som utsätts för våld – i synnerhet av någon närstående – kan behöva stöd under lång tid. Psykosociala insatser kan på lång sikt göra det lättare att bearbeta skuld- och skamkänslor, stärka självförtroendet och ge personen möjlighet att ta kontroll över sitt liv. Sådana insatser kan ske genom stödsamtal, gruppbehandling, psykoterapi med mera [56].

Det finns också stora behov av insatser på grund av den psykiska ohälsan, vilket framgår av Socialstyrelsens uppföljning av skyddade boenden [58]. En våldsutsatt kvinna kan drabbas av posttraumatiskt stressyndrom, PTSD [40].

Traumafokuserad behandling kräver dock att personen ”psykologiskt kan återgå till en ’trygg plats’ efter att hon konfronterats med traumat”, vilket många som utsatts för våld i nära relation inte kan eftersom de befinner sig i en pågående kris och i en livssituation som i sig är potentiellt traumatiserande [59].

Andra åtgärder

Skyddade personuppgifter och kontaktförbud

En våldsutsatt kvinna kan behöva få sina personuppgifter skyddade. Det finns tre grader av skyddade personuppgifter: sekretessmarkering, kvarskrivning och fingerade personuppgifter. Alla tre nivåerna kan kombineras med exempelvis namnbyte. En beskrivning av de olika sätten att skydda sina personuppgifter finns i handboken *Våld* och i ett meddelandeblad från Socialstyrelsen.

Enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud⁷³ kan en person få kontaktförbud om det finns risk att hon eller han kommer att begå brott mot, trakassera

⁷⁰ 5 § lagen (2008:344) om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

⁷¹ 6–7 §§ lagen (2013:407) om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd.

⁷² 8 § lagen om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd.

eller följa efter någon annan. Den som fått ett kontaktförbud får inte besöka, kontakta eller följa efter den som skyddas av förbudet. I vissa fall gäller det också att personen inte får uppehålla sig i den gemensamma bostaden. Det är åklagaren som beslutar om kontaktförbud. Se vidare Domstolsverkets eller Brottsoffermyndighetens hemsidor eller Socialstyrelsens handbok *Våld*.

Brottsskadeersättning

Om ett brott är polisanmält kan brottsoffret ha rätt till brottsskadeersättning, det vill säga ekonomisk kompensation från staten. Det gäller om brottsoffret inte kan få ersättning från gärningsmannen eller från ett försäkringsbolag. Rätten till denna ersättning avser framför allt poster som har samband med skador på person, fysiska eller psykiska, liksom ersättning för allvarlig kränkning.⁷⁴

Barn som har bevittnat ett brott kan också ha rätt till brottsskadeersättning om brottet var ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i dess förhållande till en närstående person.⁷⁵ Ansökan om brottsskadeersättning görs hos Brottsoffermyndigheten.⁷⁶ Läs även mer om detta i handboken *Våld*.

Samverkan inom och mellan myndigheter och andra aktörer

Våld mot kvinnor med utländsk bakgrund liksom våld mot kvinnor generellt är ett mångfasetterat problem, och det är ofta nödvändigt med samverkan mellan olika myndigheter och organisationer. Det kan även behövas samverkan mellan olika kommuner samt intern samverkan, t.ex. mellan olika förvaltningar inom en kommun. Samverkan behövs bland annat för att komma i kontakt med de utsatta så att de ska kunna få det stöd och den hjälp de behöver och som de har rätt till. Samverkan kan också behövas för att kunna utveckla verksamheterna för målgrupperna, och kan även bidra till att öka kompetensen hos personal [3]. Skyldigheten att samverka regleras i socialtjänstlagen.⁷⁷

Vid samverkan är det viktigt att beakta reglerna om sekretess i offentlighets och sekretesslagen (2009:400), OSL. Mer om sekretessen finns bl.a. att läsa i Socialstyrelsens *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*.

Anmälningsskyldighet om barn som far illa

Socialnämnden har det yttersta ansvaret för att skydda och stödja barn och unga som far illa. För att socialnämnden ska kunna ta sitt ansvar har många yrkesgrupper en anmälningsskyldighet när det gäller barn under 18 år. Man ska genast anmäla till socialnämnden om man i sin verksam-

⁷³ Tidigare besöksförbud.

⁷⁴ Se brottsskadelagen (1978:413).

⁷⁵ 4 a § brottsskadelagen.

⁷⁶ www.brottsoffermyndigheten.se.

⁷⁷ 3 kap. 5 § SoL.

het får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.⁷⁸ Denna skyldighet gäller

1. myndigheter vars verksamheter berör barn och ungdom,
2. andra myndigheter inom bland annat hälso- och sjukvården och socialtjänsten
3. anställda hos sådana myndigheter som avses i 1 och 2, och
4. de som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet och fullgör uppgifter som berör barn och unga eller inom annan sådan verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område.

Detta innebär att anmälningsskyldigheten även gäller ideella föreningar som utför insatser enligt SoL genom avtal med kommunen t ex. skyddat boende.

Ideella föreningar i övrigt omfattas inte av anmälningsskyldigheten, men det finns en allmän rekommendation om att de bör anmäla till socialtjänsten om de får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.⁷⁹

⁷⁸ 14 kap. 1 § SoL.

⁷⁹ 14 kap. 1 c § SoL.

Referenser

1. Länsstyrelsen i Värmland. Isolerad kränkt utkastad : tolv kvinnor från olika länder berättar om sverigedrömmen som sprack. Karlstad; 2010.
2. Björkman J, Lindgren M, Pettersson K, Hägglund B. Utsatta och sårbara brottsoffer. 1. uppl. Stockholm: Jure; 2004.
3. Socialstyrelsen. Våld. Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Stockholm; 2011.
4. www.scb.se.
5. Socialstyrelsen. Fristad från våld. Stockholm; 2013.
6. Bergstedt B, Lorentz H, editors. Interkulturella perspektiv: pedagogik i mångkulturella lärandemiljöer. Lund: Studentlitteratur; 2006.
7. Lahdenperä P, editor. Interkulturell pedagogik i teori och praktik. Lund: Studentlitteratur; 2004.
8. Heimer GM, Sandberg D, editors. Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar. 2., [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur; 2008.
9. Socialstyrelsen. Skylla sig själv? Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med missbuks- eller beroendeproblem. Stockholm; 2011.
10. Att ta ansvar för sina insatser. Socialdepartementet. Utredningen om socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. (SOU 2006:65).
11. Socialstyrelsen. Personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck samt barn och unga som blir gifta mot sin vilja. Analys av behov inom socialtjänst och hälso- och sjukvård. Stockholm: Socialstyrelsen; 2011.
12. Socialstyrelsen och länsstyrelserna. Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld – alla kommuners ansvar. Slutrapport från en nationell tillsyn 2008-2009. Stockholm; 2009.
13. Lenardt G. "Invandrarkvinnor" i vägsål: deras handlingar och val i våldspräglade relationer från ett genuspsykologiskt perspektiv. Uppsala. 2008.
14. Östh, J, Ham, M, Nedomysl, T. The Globalisation of Marriage Fields: The Swedish Case. Journal of Ethnic and Migration Studies.
15. Anmälda brott. Slutlig statistik för 2012. Brottsförebyggande rådet. Hämtad 2013-11-01 på http://bra.se/webdav/files/statistik/pdf/Sammanfattning_anmalda_2012.pdf.
16. Brottsförebyggande rådet. Våld mot kvinnor och män i nära relationer: Våldets karaktär och offrens erfarenheter av kontakter med rättsväsendet. Rapport 2009:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2009.
17. Brottsförebyggande rådet. NTU 2012. Om utsatthet, trygghet och förtroende. Rapport 2013:1. Brottsförebyggande rådet; 2013.

18. SCB. Offer för våld och egendomsbrott 2008-2009. Hämtad 2011-11-01 från: http://www.scb.se/Pages/List_____261536.aspx.
19. Lundgren E, Heimer G, Westerstrand J, och Kalliokoski A-M. Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning. Umeå: Brottsoffermyndigheten. Uppsala universitet; 2001.
20. Kvinnor och barn i rättens gränsland. Betänkande av utredningen om kvinnor som utsätts för våld efter att ha beviljats uppehållstillstånd i Sverige på grund av anknytning. Stockholm. (SOU 2012:45).
21. Runner M, Yoshihama M, Novick S. Intimate Partner Violence in Immigrant and Refugee Communities. Robert Wood Johnson Foundation. 2009.
22. Fernbrandt C. Violence against foreign-born women in Sweden. Doktorsavhandling. Lund: Lunds universitet; 2013.
23. Fernbrandt C, Essen B, Ostergren PO, Cantor-Graae E. Perceived threat of violence and exposure to physical violence against foreign-born women: a Swedish population-based study. *Womens Health Issues*. 2011; 21(3):206-13.
24. Almqvist K, Broberg A. Barn som bevittnat våld mot mamma: en studie om kvinnor och barn som vistats på kvinnojourer i Göteborg. Göteborg: Alt 2. uppl. Göteborg: Göteborgs stad, Lundby; 2013.
25. Menjivar C, Salcido O. Immigrant women and domestic violence: common experiences in different countries. *Gender & society*. 2002. 16 (2002):6, s. 898-920.
26. De los Reyes P. Patriarkala enklaver eller ingenmansland?: våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige. Norrköping: Integrationsverket; 2003.
27. Runner, M, Yoshihama, M, Novick, S. (2009) Intimate Partner Violence in Immigrant and Refugee Communities: Robert Wood Johnson Foundation.
28. Nationellt centrum för kvinnofrid. Hedersrelaterat våld och förtryck: en kunskaps- och forskningsöversikt. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid; 2010.
29. Wahome M. The phenomenon of spousal violence: An ethical perspective. Berlin; 2009.
30. Scott J. Power. Cambridge: Polity. 2001.
31. Lukes S. Power: a radical view. 2. ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan; 2005.
32. Morriss P. Power: a philosophical analysis. 2. ed. Manchester: Manchester University Press; 2002.
33. Brottsförebyggande rådet. Brottsutvecklingen i Sverige 2008-2011. Rapport 2012:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2012.
34. Eriksson M. Att läkas i livet och arbetslivet: helhetsperspektiv vid förebyggande och rehabiliterande åtgärder mot stress och utbränning. Lund: Studentlitteratur; 2004.

35. Thorsén H. Omvårdnadsmodeller, människosyn, etik. 2., [bearb. och utök.] uppl. Stockholm: Liber; 1997.
36. Andersson B, Lundberg M. Våld mot invandrarkvinnor: kvinnors berättelser och socialtjänstens strategier. Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University; 2000.
37. al-Baldawi R. Migration och familjestruktur: om psykosociala konsekvenser av förändringar i familjestrukturen hos invandrare. Ungdom, kulturmöten, identitet / under redaktion av Nader Ahmadi. 1998. s. 146-178.
38. Socialstyrelsen. Interkulturellt socialt arbete. Stockholm; 2010.
39. Socialstyrelsen. Folkhälsorapport 2009. Stockholm; 2009.
40. Nationellt centrum för kvinnofrid. Kunskapsbank.
Hämtad 2013-11-01 från
<http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken>.
41. ROKS Fruimporten fortsätter: om kvinnor som utsätts för våld i anknytningsrelationer. Stockholm: ROKS 2010.
42. Migrationsverket. Månadsrapport december 2012.
43. Socialstyrelsen. Våldsutsatta kvinnor. Ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal. Stockholm; 2009.
44. Arcel LT, Tocilj-Šimunković G, editors. War violence, trauma, and the coping process: armed conflict in Europe and survivor response. Zagreb: Nakladništvo Lumin; 1998.
45. Bergström H, Under och efter skyddat boende. Stöd till våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund; 2012.
46. Nationellt centrum för kvinnofrid. Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen. 1. uppl. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid; 2010.
47. Socialstyrelsen. Kvinnlig könsstympling. Ett utbildningsmaterial för skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård. Stockholm; 2005.
48. Länsstyrelsen i Skåne Län, Länsstyrelsen Östergötland. Integrations- och jämställdhetsenheten. Hedersrelaterat våld och förtryck. Ett kunskapsunderlag för hälso- och sjukvården. Linköping: Integrations- och Jämställdhetsenheten, Länsstyrelsen Östergötland; 2007.
49. Socialstyrelsens termbank. Hämtat 2011-11-01 från
<http://app.socialstyrelsen.se/termbank/ViewTerm.aspx?TermID=4610>.
50. Stockholms läns landsting. Misstanke om våld och hot. Riktlinjer för habilitering och hälsa. Stockholm; 2010.
51. CEDAW. Committee on the Elimination of Discrimination Against Women.
52. SÖ 1990:20, FN:s konvention om barnets rättigheter, antagen den 20 november 1989.
53. Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter, Barnkonventionen.

54. Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten. Stockholm 2010.
55. Socialstyrelsen. Brottsoffer och deras närstående. Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp. Stockholm; 2012.
56. Socialstyrelsen. Sällan sedda. Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Stockholm; 2011.
57. Socialstyrelsen. Om standardiserade bedömningsmetoder. Stockholm; 2012.
58. Socialstyrelsen. Frihet och familj: en uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld. Stockholm: IMS Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete; 2007.
59. Länsstyrelsen i Västra Götaland. Stress och trauma. En undersökning av förekomsten av PTSD hos personer utsatta för hedersrelaterat våld. Rapport 2009:20. Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götalands län; 2009.

Offentliga publikationer

Skrifter i serien Statens offentliga utredningar (SOU)

SOU 2006:65 Att ta ansvar för sina insatser. Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. Utredningen om socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor.

SOU 2012:45 Kvinnor och barn i rättens gränsland. Betänkande av utredningen om kvinnor som utsätts för våld efter att ha beviljats uppehållstillstånd i Sverige på grund av anknytning.

Propositioner

Prop. 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen.

Prop. 2005/06:166 Barn som bevittnat våld.

Prop. 2006/07:38 Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor.

Prop. 2010/11:49 Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun.

Prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga.

Socialstyrelsens författningssamling

SOSFS 2006:12 Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga.

SOSFS 2009:22 Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

SOSFS 2013:1 (S) Ekonomiskt bistånd.

Socialstyrelsens handböcker

Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten. Stockholm 2010.

Våld. Handbok om socialnämndens arbete för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Stockholm; 2011.

Socialstyrelsens meddelandeblad

Meddelandeblad Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun – nya bestämmelser den 1 maj 2011, nr 3/2011.

Övriga publikationer från Socialstyrelsen

Brottsoffer och deras närstående. Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp. Stockholm: 2012.

EG-rätten och socialtjänsten. En vägledning. Stockholm 2008.

Folkhälsorapport 2009: Stockholm; 2009.

Frihet och familj: en uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld. Stockholm: IMS Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete; 2007.

Fristad från våld. Stockholm: 2013.

Interkulturellt socialt arbete. Stockholm: 2010.

Kvinnlig könsstympling. Ett utbildningsmaterial för skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård. Stockholm: 2005.

Personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck samt barn och unga som blir gifta mot sin vilja. Analys av behov inom socialtjänst och hälso- och sjukvård. Stockholm: 2011.

Sex mot ersättning. Utbildningsmaterial om stöd och hjälp till vuxna. Stockholm; 2011.

Skylla sig själv? Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med missbruks- och beroendeproblem. Stockholm; 2011.

Sällan sedda. Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Stockholm 2011.

Våldsutsatta kvinnor. Ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal. Stockholm; 2009.

Socialstyrelsen och länsstyrelserna

Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld – slutrapport från en nationell tillsyn. Stockholm; 2009.

Aktuella lagar och förordningar

Brottsbalken (1962:700)

Brottsskadelagen (1978:413)

Diskrimineringslagen (2008:567)

Folkbokföringslagen 1991:481)

Förvaltningslagen (1986:223)

Hälsa- och sjukvårdslagen (1982:763)

Lag (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl.

Lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall

Lagen (1988:688) om kontaktförbud

Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)

Patientsäkerhetslagen (2010:659)

Socialtjänstlagen (2001:453)